

АНАЛІТИЧНИЙ ВІСНИК У СФЕРІ ОСВІТИ Й НАУКИ

Інформаційно-аналітичний бюлетень

Випуск III, 2016 р.

*Рекомендовано вченою радою
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського,
(протокол №7 від 27 травня 2016 р.)*

Засновник

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Заснований у 2015 р.
Видається двічі на рік

Головний редактор

Л. Д. Березівська,
д-р пед. наук, проф., директор ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського

Редакційна колегія:

О. В. Воскобойнікова-Гузєва, д-р наук із соц. ком.,
с.н.с., професор кафедри реклами і зв'язків з
громадськістю Гуманітарного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка,
Т. Ю. Гранчак, д-р наук із соц. ком., с.н.с.,
завідділь політологічного аналізу Служби
інформаційно-аналітичного забезпечення органів
державної влади НБУВ,

С. М. Зозуля, канд. іст. наук, учений секретар
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (*заст.
гол. ред., відповідальна за випуск*),

Л. В. Рабаданова, канд. філос. наук, завсектору
реферативної інформації відділу наукової
реферативної та аналітичної інформації у сфері
освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського,

Л. І. Самчук, завідділь наукової інформаційно-
бібліографічної діяльності ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського

Адреса редакції:

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського,
вул. М. Берлинського, 9, Київ, 04060, Україна тел.
(044)467-22-14, тел./факс (044)440-35-48.
E-mail: dnpb@i.ua; <http://dnpb.gov.ua/ua/>

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 2

НАЦІОНАЛЬНА ОСВІТА: ІННОВАЦІЙНА ШКОЛА

Годецька Т. І.

Формування патріотизму та активної
громадянської позиції молоді України
(аналітичний огляд) 3

Рабаданова Л. В.

Українська державність як консолідуюча складова
національного виховання студентської молоді
(реферативний огляд) 8

Деміда Є. Ф.

Stem-освіта в Україні: на шляху до світового
інноваційного тренду (рекомендаційний
бібліографічний список) 15

ПЕДАГОГІЧНА НАУКА

Самчук Л. І.

Дистанційна освіта: сутність, переваги та
перспективи впровадження (рекомендаційний
бібліографічний список) 28

ПСИХОЛОГІЧНА НАУКА

Вербова В. В.

Булінг – психолого-педагогічна й соціальна
проблема сьогодення (рекомендаційний
бібліографічний список) 49

ПЕРЕДМОВА

Інформаційно-аналітичний бюлетень «Аналітичний вісник у сфері освіти й науки» як електронне періодичне видання ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського започатковано в 2015 р. у рамках НДР «Модернізація науково-інформаційної діяльності провідних книгозбірень мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України».

Головний редактор видання – доктор педагогічних наук, професор, заслужений діяч науки й техніки України, директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського Л. Д. Березівська.

До складу редакційної колегії увійшли відомі фахівці у сфері інформаційно-аналітичної та бібліотечної діяльності: О. В. Воскобойнікова-Гузєва, доктор наук із соціальних комунікацій, с.н.с., професор кафедри реклами і зв'язків з громадськістю Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка; Т. Ю. Гранчак, доктор наук із соціальних комунікацій, с.н.с., завідділу політологічного аналізу Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ.

Автор загальної концепції інформаційно-аналітичного бюлетеня «Аналітичний вісник у сфері освіти й науки» С. М. Зозуля, кандидат історичних наук, заступник директора з наукової роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Бюлетень є складовою системи інформаційно-аналітичного забезпечення науки про освіту, педагогіки, психології.

Зміст рубрик «Національна освіта: інноваційна школа», «Педагогічна наука», «Психологічна наука» сприяє оперативному отриманню користувачем логічно структурованої наукової інформації з проблематики сучасних наукових досліджень із питань національної освіти, педагогіки, психології, зокрема у вигляді реферативних та аналітичних оглядів, анотованих бібліографічних списків.

Видання призначене для працівників бібліотек та інших інформаційних установ, науково-педагогічних і наукових працівників, здобувачів освіти різного рівня.

Періодичність – два випуски на рік.

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ТА АКТИВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ

(аналітичний огляд)

Годецька Т. І.,
науковий співробітник
відділу наукової реферативної та
аналітичної інформації у сфері освіти
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Побудову правового, громадянського суспільства в нашій державі на сучасному етапі ускладнено війною. Тож зрозуміло, чому виховання в молодого покоління патріотичних почуттів, активної громадянської позиції, відданості справі зміцнення державності, формування внутрішньої потреби до участі в громадянському житті визнано в Україні пріоритетними напрямками державної політики, що зазначено в державних документах: Конституції України, Указі Президента України № 580/2015 від 13.10.2015 р. «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки», Концепції національно-патріотичного виховання молоді та ін.

У сучасних умовах, на думку управлінців освіти і науки, директорів і вчителів, патріотичне виховання має бути переважно практичним. Школи активно долучаються до волонтерської та благодійної діяльності в межах антитерористичної операції на сході, організують вишколи на полігонах. Дитячі громадські організації проводять військові ігри, навчають школярів правил поведінки в екстремальних умовах. З метою реалізації завдань Концепції національно-патріотичного виховання молоді в Білій Церкві створено Центр військово-патріотичного виховання та допризовної підготовки учнівської молоді в складі Білоцерківського навчально-виховного об'єднання «Звитяга». Отже, нас виховують час, необхідність, солідарність та взаємна підтримка [3; 4].

На основі проведеного аналітичного огляду публікацій педагогічної преси із проблем формування патріотизму та активної громадянської позиції молоді України можна стверджувати, що автори цих статей однаково важливими вважають як теоретичні, так і практичні аспекти зазначеної проблеми. Виокремимо деякі з них, а саме: теоретичне осмислення поняття «патріотизму»,

козацька педагогіка як складова національно-патріотичного виховання, цілеспрямована підготовка педагогів, здоров'я нації як передумова виховання патріотів.

Теоретичне осмислення поняття «патріотизму»

Сьогодні говорити і писати про виховання патріотизму стало модно, оскільки наш народ переживає спалах патріотизму й жертвності. Сталося це не зусиллями вчителів патріотизму [2], а, як зазначає академік НАПН України Іван Бех, є переважно результатом сприятливого збігу індивідуально-психологічних, соціалізуючих групових, сімейно-родинних факторів, яких зазнала та чи інша окрема особистість. Безперечно, науковці й педагоги-практики повинні мати на увазі керований процес виховання і розвитку почуття патріотизму у кожній зростаючої особистості [1].

Патріотизм (від грец. *patriotes* — патріот) — це любов до своєї батьківщини, відданість своєму народові, гордість за свій народ, прагнення захистити його надбання, продовжити примноження загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей [6].

Патріотизм — є особливим, безумовним й високосмисловим почуттям-цінністю, що характеризує ставлення особистості до народу, батьківщини, держави та до себе. Цілком зрозуміло, що почуття патріотизму не може ґрунтуватися лише на зовнішньому підкріпленні у формі певних заохочень або, осуджень, а повинно мати спонукальний потенціал до відповідного діяння, бути самозначущим. Що стосується високосмислового аспекту, то це означає, що почуття патріотизму не пов'язується з нижчими, буттєвими потребами й прагненнями часто меркантильної спрямованості, а визначаються вершинними пріоритетними орієнтирами особистості. Базовими складовими почуття патріотизму, виходячи з теоретичних уявлень, доцільно вважати: любов до народу, батьківщини, держави, діяльнісну відданість батьківщині, суспільно значущу цілеспрямованість, моральну стійкість, готовність до самопожертви, наявність почуття власної гідності [1].

Патріотизм є глибоким людським почуттям, яке набуває вищого сенсу, коли стає не замкненим лише у внутрішньому світі особистості, а діяльним, тобто пориванням до зовнішнього втілення, вчинку, патріотичної поведінки. Саме вчинкове втілення почуття патріотизму є справжнім показником його розвитку в окремої особистості. Успішність процесу патріотичного виховання залежить від постійного блокування Я-егоцентричного (зверхності, гордині, потягу до влади тощо) і культивування Я-доброцентрованого. Щоб викликати у вихованців почуття патріотизму, педагогу слід використовувати особливе слово, яке має утримувати істину не лише від свого імені, а й від імені великих духовних

авторитетів нації як їхнє слово – цінність-переконання. Омелян Вишневський зазначає, що певною історичною несподіванкою сьогодні виявилася проблема мови. Чимало українських патріотів, готових віддати життя за Україну, говорять російською мовою, і ця обставина спонукає ставитись до російськомовної людини обережно і толерантно [2].

Козацька педагогіка як складова національно-патріотичного виховання

Держава – витвір нації. «Національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли його творчі сили не будуть покалічені, а, навпаки, дадуть оригінальні самобутні скарби задля вселюдського поступу: воно через пошану до свого народу виховує в дітях пошану до інших народів і тим приведе нас не до вузького відокремлення, а до широкого єднання й світового розуміння між народними й національними спільнотами» [10].

Іван Прокопенко – професор, ректор Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди, зазначає, що Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди є першим вищим навчальним закладом України, на базі якого згідно з Указом Президента України «Про Національну програму відродження та розвитку Українського козацтва на 2003-2005 роки» у червні 2002 р. відкрито Інститут Українського козацтва та Окремий науково-освітній центр Українського козацтва імені Г. С. Сковороди, за створення яких та впровадження національної системи виховання Харківський педагогічний університет нагороджено Срібною медаллю «Незалежність України» та Почесним лауреатським Дипломом рейтингу «Золота Фортуна» у номінації «Якість третього тисячоліття». За сучасних умов випускники вищих навчальних закладів практично підготовлені до національно-патріотичного виховання дітей у школі. Вони можуть організовувати та керувати козацьким осередком у своїй школі, залучати учнів до українських традицій, прищеплювати їм духовні цінності нашого народу [8].

На виконання Указу Президента України від 21.01.2009 р. № 1219 «Про відзначення у 2009 році 360-ї річниці подій, пов'язаних зі створенням Української козацької держави», листів управління освіти і науки Хмельницької обласної державної адміністрації від 02.02.2009 р. № 70-3/9 та з метою реалізації обласного освітньо-модульного проекту «стежками козацької звитяги», на підставі рішення загальношкільного батьківського комітету від 15.12.2010 року та спільних зборів батьківського й учнівського колективів учнів 8 класу від 20.12.2010 р. у Пасічнянському НВК створено козацький клас, розроблено освітньо-модульний проект «Славу козацьку повік не забуваєм». Директор навчально-виробничого комплексу Тетяна Руса вважає, якщо творчо продовжувати в сучасних умовах козацькі традиції і звичаї, то молодь України виростатиме фізично здоровою,

морально чистою й духовно багатою, відданою національним інтересам і загальнолюдським цінностям [9].

Цілеспрямована підготовка педагогів

Сучасна освіта потребує нововведень, інновацій, а до такої творчої роботи потрібно готувати вчителя і керівника навчального закладу. Галина Думанська, завідувач НМЦУО Хмельницької міської ради, наголошує, що науково-методичний центр організовує навчальні практичні семінари на базі шкіл з вивчення проблем освіти. Вона зазначає, що центр співпрацює з Хмельницьким інститутом післядипломної педагогічної освіти, вузами міста, науковими лабораторіями Інституту педагогіки НАПН України у здійсненні науково-дослідної та експериментальної роботи, реалізації освітянських проєктів. Системна робота проводиться з учителями на курсах підвищення кваліфікації у ХОІППО та у міжкурсовий період. На думку, викладачів, з дитиною треба працювати так, щоб у неї не було страху в очах і тривоги в серці. Слід наголосити на виключно великій ролі керівника навчального закладу в організації та управлінні закладом освіти. Якщо директор постійно сам перебуває у творчому пошуку, вміло використовує інновації, дбає про позитивний імідж закладу, сприяє створенню дієвого освітнього простору, в якому буде місце для самореалізації особистості учня й учителя, то можна очікувати результативну роботу [5].

Здоров'я нації як передумова виховання патріотів

Відповідно до Концепції екологічної освіти України¹ шлях до високої екологічної культури пролягає через ефективну екологічну освіту – яка як цілісне культурологічне явище, що включає процеси навчання, виховання, розвитку особистості і має бути спрямована на формування екологічної культури як складової системи національного й громадянського виховання всіх верств населення України.

Для реалізації реформи шкільної освіти необхідним є обов'язкове екологічне виховання протягом усього періоду навчання. Без сумніву, кожний предмет, який викладається в школі, можна і слід пов'язувати з екологією. Важливо також дотримуватися балансу між словесними і природничими дисциплінами, бо якщо він порушується, це може призвести до погіршення здоров'я дітей: нерівномірність навантаження на ліву і праву півкулі мозку зумовлює зниження життєдіяльності організму. Нова екологічна освіта повинна сприяти виникненню в дітей бажання жити в гармонії з природою [7].

За умови реалізації викладених засад патріотичного виховання, та враховуючи рекомендації вчених та досвід учителів-практиків, ми досягнемо відчутних успіхів у формуванні патріотизму та активної громадянської позиції молоді України.

¹ Концепція екологічної освіти України [Електронний ресурс] : затв. М-вом освіти і науки України від 20 груд. 2001 р. № 13/6-19. – Електрон. текст дані. – Режим доступу: <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-148b3b2021c2cl>. – Назва з екрана. – (дата звернення: 31.05.16).

Список використаних джерел

1. **Бех, І.** Проблема патріотизму в сучасному науковому осмисленні / Іван Бех // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2015. – № 4/5. – С. 6–12.
2. **Вишневський, О.** Патріотичне виховання на тлі європеїзації українського суспільства / Омелян Вишневський // Освіта – 2016. – 6–13 січ. (№ 1/2) – С. 14–15.
3. **Годецька, Т. І.** Моніторинг ЗМІ з питань освіти і науки [Електронний ресурс] : ресурс містить аналітичний огляд висвітлення ЗМІ головних подій у сфері педагогічної науки, освіти та практики України [листопад-грудень] / матеріали підгот. Годецька Т. І. – Електрон. текст. дані. – Київ, 2015. – Режим доступу: http://www.dnrb.gov.ua/monitor_cmi/. – Назва з екрана.
4. **Годецька, Т. І.** Проблеми національно-патріотичного виховання у засобах масової інформації / Тетяна Годецька // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2015. – № 4/5. – С. 81–84.
5. **Думанська, Г.** Сучасні підходи до формування системи національно-патріотичного виховання у навчальних закладах міста Хмельницького / Галина Думанська // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2015. – № 4/5. – С. 51–57.
6. **Ковальська, О.** Про інноваційні соціальні технології національно-патріотичного виховання школярів / Оксана Ковальська // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2015. – № 4/5. – С. 44–50.
7. **Ніколайчук, В.** Реалізація завдань національно-патріотичного виховання учнів засобами екологічної освіти / В'ячеслав Ніколайчук // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2015. – № 4/5. – С. 64–68.
8. **Прокопенко, І.** На козацьких засадах / Іван Прокопенко // Освіта – 2016. – 6–13 січ. (№ 1/2) – С. 3.
9. **Руса, Т.** Впровадження козацької педагогіки як складової національно-патріотичного виховання у Пасічлянському НВК / Тетяна Руса // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2015. – № 4/5. – С. 58–63.
10. **Сідак, В.** Військово-патріотичне виховання молоді у закладах освіти (військових і цивільних) у сучасних умовах / Володимир Сідак // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2015. – № 4/5. – С. 13–17.

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ ЯК КОНСОЛІДУЮЧА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

(реферативний огляд)

Упорядник

Рабаданова Л. В.,

канд. філос. наук,

завідувач сектору реферативної інформації
відділу наукової реферативної та аналітичної
інформації у сфері освіти

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Сьогодні українська державність та національна ідентичність є консолідуючими складниками процесу формування цілісного поняття «національне виховання», яке має ґрунтуватися, з одного боку, на основі історичних і культурних цінностей, традицій і звичаїв народу, а з іншого, – у контексті побудови громадянського суспільства та інтеграції України у світове та європейське співтовариство. Концептуальні засади національного виховання становлять теоретичний каркас для формування у студентської молоді внутрішньої потреби й готовності відстоювати інтереси Батьківщини, реалізувати свій потенціал на благо української держави.

Метою огляду є відображення специфіки зазначеного питання в дисертаціях та науковій періодиці.

1. Національна самосвідомість як складова патріотичного виховання студентів педагогічних університетів / О. П. Жаровська // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т проблем виховання. – Київ, 2014. – Вип. 18, кн. 1. – С. 233–242. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Tmpvd_2014_18\(1\)__28.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Tmpvd_2014_18(1)__28.pdf) (дата звернення: 4.04.16).

Висвітлено змістові та сутнісні складові національної самосвідомості у системі патріотичного виховання студентів педагогічного університету. Розкрито основні характеристики національної самосвідомості. Акцентовано увагу на тому, що патріотичне виховання ґрунтується на національній самосвідомості, у якій загальнолюдське виявляється в бутті нації.

2. Роль національно-патріотичного виховання у формуванні особистості студента медичного університету / Чернюк Н. В. // Галиц. лікар. вісн. – 2014. – Т. 21, число 4. – С. 100–102. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: https://issuu.com/glvisnyk.if.ua/docs/glv____4_2014 (дата звернення: 4.04.16).

Проаналізовано основні напрями національно-патріотичного виховання студентів Івано-Франківського національного медичного університету.

Досліджено виховання студентів як духовної еліти нації. Наголошено на ролі залучення до патріотичного виховання студентської молоді професорсько-викладацького складу вищого навчального закладу, адміністрації, органів студентського самоврядування та громадських об'єднань студентської молоді. Зазначено, що патріотичне виховання сприяє формуванню у студентів високої національної самосвідомості, готовості до виконання громадського та конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, незалежності та цілісності України.

3. Організація соціального виховання підлітків на Закарпатті у 20–30-і роки ХХ століття : автореф. дис. ... канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Поп Олена Іванівна ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2013. – 20 с.

Обґрунтовано етапи становлення та подальшого розвитку соціального виховання підлітків на Закарпатті, визначено відповідні цим етапам тенденції: національне спрямування соціального виховання, релігійний характер змісту, принципів, методів, форм і засобів соціального виховання в регіоні. Висвітлено перспективи творчого використання педагогічно цінних ідей і досвіду соціального виховання, актуалізованих на Закарпатті в 1920–1930-х рр., для сучасних умов розвитку української держави. Уточнено термінологічний апарат дослідження проблем соціального виховання та конкретизовано витоки ідеї, суспільно-політичні, соціально-економічні та організаційно-педагогічні чинники, питання форм і методів соціального виховання підлітків на Закарпатті.

4. Соціально-філософська рефлексія феномену української національної свідомості : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : [спец.] 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Шандор Федір Федорович ; НАПН України, Ін-т вищ. освіти. – Київ, 2013. – 40 с.

Уточнено поняття національної свідомості як розуміння місця та ролі нації в системі суспільних відносин, національних інтересів, її взаємовідносин з іншими соціально-етнічними спільнотами, що виявляються в ідеях, почуттях, прагненнях. Показано, що українська національна ідея виникає пізніше початку формування української національної свідомості, однак саме вона інтегрує усі складові цієї свідомості та надає їй значущості цілісного соціокультурного феномену. Зазначено, що здобуття державності українським суспільством стало можливим завдяки зростанню української національної свідомості. Обґрунтовано, що ідея української державності (зокрема в різних можливих версіях державної ідеології) за межами української національної свідомості, неминуче призводитиме до дисфункцій державності. Визначено провідну роль та унікальне значення національної свідомості й культури для виховання й освіти громадян України, особливо сучасної української молоді та студентів.

5. Система освіти України й патріотичне виховання молоді / І. Смолюк, В. Смолюк // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2013. – № 8 : Педагогічні науки. – С. 78–82.

Розглянуто формування патріотизму за умов змін у громадській свідомості, переоцінки традиційних моральних цінностей, які призвели до заміни

певною частиною суспільства позитивних суспільних ідеалів на негативні, втрати почуття любові до Батьківщини, свого народу, що на сьогодні постає важливим фактором підготовки молоді до виконання соціальних і державних функцій. Обґрунтовано процес створення ефективної системи патріотичного виховання в освіті, визначення комплексу умов, реалізація яких забезпечить виконання завдань патріотичного виховання. Розроблено головну мету патріотичного виховання – формування патріотизму як найважливішої соціальної та духовно-моральної цінності, а також особистості, що характеризується найважливішими соціально значущими та активними громадянськими якостями, здатної виявити їх у зміцненні й удосконаленні основ нашого суспільства. Визначено завдання, які повинні розв'язувати освітні установи й реалізація яких сприятиме підвищенню рівня соціальної активності та патріотизму молоді.

6. Особливості національно-патріотичного виховання студентів у вищих навчальних закладах недержавної форми власності [Електронний ресурс] / Л. Г. Білий // Вісн. Нац. акад. Держ. прикордон. служби України : електрон. наук. фах. вид. – Текст. дані. – Хмельницький, 2012. – Вип. 4. – Бібліогр.: 12 назв. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_4_4 (дата звернення: 4.04.16). – Назва з крана.

Проаналізовано патріотичне виховання в недержавних ВНЗ як своєрідний соціально-педагогічний процес у загальній системі виховання студентів. Визначено, що особливістю патріотичного виховання студентів є порушення координації, взаємозв'язку та наступності між всіма основними ланками системи патріотичного виховання – родиною, дитячими дошкільними установами, загальноосвітньою школою, збройними силами, вузами та відсутність між ними взаємодії щодо вироблення загальної мети і завдань, а також заходів, пов'язаних з їхнім досягненням. Зауважено, що метою патріотичного виховання студентів недержавних ВНЗ є організація системи цілеспрямованого впливу з формування й розвитку в них соціально значущих якостей та відносин громадянина-патріота, професіонала і високоморальної особистості, готової реалізувати їх в інтересах суспільства та держави. Зазначено, що основними закономірностями процесу патріотичного виховання студентів недержавних ВНЗ є відповідність цілей і завдань патріотичного виховання вимогам професійної освіти, а результатів патріотичного виховання – поставленим цілям і завданням.

7. Сучасні аспекти виховання студентів вищих медичних навчальних закладів / О. І. Бульбук, О. В. Бугерчук // Прикарпат. вісн. НТШ. Серія: Пульс. – 2012. – № 4. – С. 176–181. – Бібліогр.: 5 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvntsh_pul_2012_4_21 (дата звернення: 4.04.16).

Проаналізовано основні напрями національно-патріотичного виховання студентів Івано-Франківського національного медичного університету. Розкрито основні принципи та завдання, на яких ґрунтується національне виховання студентської молоді, головні напрями національно-виховної діяльності в вищих

навчальних закладах та виховні заходи, що проводяться на кафедрах Івано-Франківського національного медичного університету з метою формування національного світогляду студентів.

8. Проблема патріотичного виховання студентів спеціальності «Фізичне виховання» / Вадим Кіндрат, Наталя Кіндрат // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2012. – № 2. – С. 59–66. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fvs_2012_2_17 (дата звернення: 4.04.16).

Висвітлено питання патріотичного виховання студентів спеціальності «Фізичне виховання» в Рівненському державному гуманітарному університеті. Актуальність зумовлена досить низьким рівнем патріотизму серед студентської молоді. Завдання дослідження передбачали аналіз змістовного навантаження термінів «нація», «етнос», «ментальність», «духовність», «патріотизм». Визначено механізм формування національної свідомості в студентів. Проведено аналіз патріотичного виховання студентів. Сила й ефективність патріотичного виховання визначається тим, наскільки глибоко ідея Батьківщини проникає в духовний світ студента в період його мужніння як людини та громадянина, наскільки глибоко він бачить світ і самого себе очима патріота. Діалектична єдність трьох компонентів патріотизму – знання, переживання, вчинки – визначає глибину цього почуття.

9. Патріотичне виховання курсантів вищих навчальних закладів системи МВС України в навчально-виховному процесі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : [спец.] 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / Кутовий Роман Валерійович ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2011. – 20 с. – Текст автореферату доступний в Інтернеті: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21FMT=fullwebr&S21ALL=\(%3C.%3EU%3D%D0%A5819\(4%D0%A3%D0%9A%D0%A0\)112.01%20%D1%803\\$%3C.%3E\)&FT_REQUEST=&FT_PREFIX=&Z21ID=&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21FMT=fullwebr&S21ALL=(%3C.%3EU%3D%D0%A5819(4%D0%A3%D0%9A%D0%A0)112.01%20%D1%803$%3C.%3E)&FT_REQUEST=&FT_PREFIX=&Z21ID=&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20) (дата звернення: 4.04.16).

Проведено комплексне монографічне дослідження патріотичного виховання курсантів ВНЗ системи МВС України в навчально-виховному процесі. Розглянуто патріотизм курсанта в контексті його професійної (службової) діяльності. Визначено специфічні особливості структури патріотизму співробітника органу внутрішніх справ. Наведено авторські поняття патріотизму курсанта та його патріотичного виховання. Упроваджено в навчально-виховний процес ВНЗ системи МВС України інтерактивну технологію презентації патріотичних образів.

10. Патріотичне виховання студентів вищих навчальних закладів у позааудиторній діяльності засобами народної фізичної культури : навч.-метод. посіб. / О. М. Онопрієнко ; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, Ін-т пед. освіти, соц. роботи і мистецтва. – Черкаси, 2010. – 156 с.

Розглянуто проблеми формування патріотизму студентів, розкрито його зміст і описано форми організації у позааудиторній роботі з фізичної культури

студентів у системі патріотичного виховання. Визначено види самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів зі спортивних ігор й особливості використання народних спортивних ігор у патріотичному вихованні молоді. Висвітлено історичні традиції застосування засобів української народної фізичної культури в життєдіяльності молоді.

11. Патріотично-військове виховання студентської молоді в освітньо-виховному просторі університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук : [спец.] 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / Дроговоз Вадим Анатолійович ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2010. – 20 с. – Текст автореферату доступний в Інтернеті: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe (дата звернення: 4.04.16).

Розкрито сутність, специфіку й особливості патріотично-військового виховання студентської молоді. Розроблено організаційно-педагогічну систему патріотично-військового виховання студентської молоді, використано патріотично-військовий виховний потенціал освітньо-виховного простору університету з урахуванням регіональних військово-патріотичних традицій рідного краю. Уточнено сутність поняття «патріотично-військове виховання», подальшого розвитку набули ідеї виховання національного самоусвідомлення особистості студента, зміст, форми та методи патріотично-військового виховання в університетському освітньо-виховному просторі.

12. Виховання патріотизму в учнів та студентської молоді / М. І. Дубина, Ю. Д. Руденко ; Акад. наук вищ. освіти України. – Київ : Експрес-поліграф, 2010. – 403 с. – Бібліогр.: с. 397–402.

Проаналізовано проблему виховання в учнів і студентів українського патріотизму як потужної домінанти моралі, духовності людини та народу. Визначено суспільно-політичні та науково-педагогічні умови, що сприяли вихованню в дітей і молоді патріотичних почуттів, поглядів, переконань та ідеалів на різних етапах розвитку українського народу. Вивчено й обґрунтовано ефективні шляхи, форми та методи виховання в учнів і студентів українського патріотизму на основі науки, мистецтва, позакласної, позашкільної й позааудиторної роботи. Розкрито зміст патріотичного виховання учнів і студентів, передовий досвід педагогів з цієї проблеми.

13. Проблеми формування ідеалів патріотичного виховання та ціннісних орієнтацій студентів на сучасному етапі / Андрій Афанасьєв, Наталія Іщук // Рідна шк. – 2009. – № 12. – С. 18–21. – Бібліогр.: 5 назв.

Обґрунтовано поняття «ідеали патріотичного виховання» і «ціннісні орієнтації» студентів. Виокремлено дві взаємопов'язані підсистеми системи ідеалів і цінностей патріотичного виховання студентів. Охарактеризовано підсистему ідеалів та цінностей, що мають національний і загальнолюдський характер та пов'язані з національно-історичними традиціями і звичаями українського народу, та підсистему цінностей, що зумовлені соціальним статусом студентів і специфікою їх діяльності. Виділено вісім груп духовних цінностей студентів, що мають бути покладені в основу їх патріотичного виховання: моральні, громадянські, професійні, або діяльнісні, світоглядні,

інтелектуальні, естетичні, екологічні, валеологічні. Запропоновано шляхи розв'язання зазначених проблем у контексті європейської інтеграції України, зокрема подальше наукове обґрунтування національної ідеї з урахуванням цінностей українського народу, виховання у студентів шанобливого ставлення до своєї історії.

14. Концептуальні засади військово-патріотичного виховання молоді у сучасному українському вихованні / Роман Проць // Молодь і ринок. – 2009. – № 9. – С. 117–119. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтереті: [http://drohobych.net/ddpu/molod_i_runok/2009/9%20\(56\)%202009.pdf](http://drohobych.net/ddpu/molod_i_runok/2009/9%20(56)%202009.pdf) (дата звернення: 4.04.16).

Здійснено концептуальний виклад військово-патріотичного виховання молоді у сучасній українській педагогіці у вимірах: мета національного виховання та його складова – військово-патріотичне виховання, система принципів та підходів і завдань, шляхи, засоби і методи їх реалізації, критерії вихованості. Встановлено, що реалізація мети і завдань військово-патріотичного виховання молоді є можливою шляхом використання засобів фізичної культури і спорту на засадах етнопедагогіки.

15. Національна ідея як фактор становлення патріотизму у дітей та молоді / Катерина Іванівна Чорна // Шлях освіти. – 2008. – № 3. – С. 5–11.

Розглянуто трактування сутності української національної ідеї відомими діячами різних часів: П. Орлика, Т. Шевченка, М. Драгоманова, М. Грушевського, В. Винниченка, Ю. Тимошенко, В. Ющенко. На основі узагальнення досвіду становлення правової демократичної держави обґрунтовано необхідність формування громадянського суспільства. Визначено єдині моральні пріоритети, щодо забезпечення стійкого мирного співіснування у багатонаціональній державі. Запропоновано нову інтерпретацію формулювання української національної ідеї – «шляхом злагоди до процвітання», що складається з двох частин, в яких визначено оптимальну поведінку громадян, що сприяє досягненню бажаної мети (I частина), розкрито сутність національної ідеї - процвітання нації та народу (II частина). Проаналізовано загальнодержавну проблему виховання підростаючого покоління відповідно до національних ідеалів, що стимулює його соціально-ціннісну поведінку. Розкрито сутність поняття «патріотизм» на особистісному й суспільному рівнях, визначено його зв'язок з етнічною самосвідомістю та мовленнєвою культурою. Зроблено висновок про пріоритетність патріотичного виховання особистості у виховній системі школи.

16. Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : [спец.] 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Стьопіна Олена Геннадіївна ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2007. – 20 с. – Текст автореферату доступний в Інтернеті: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21FT=fullwebr&S21ALL=\(%3C.%3EU%3D%D0%A7481.355.2%3C.%3E\)&FT_REQ](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21FT=fullwebr&S21ALL=(%3C.%3EU%3D%D0%A7481.355.2%3C.%3E)&FT_REQ)

звернення: 4.04.16).

Досліджено теоретико-методологічні засади виховання патріотизму як духовно-моральної якості особистості студентів, розкрито роль взаємодії мистецтв у їх патріотичному вихованні. Виокремлено основні етапи становлення патріотичної свідомості особистості, визначено сутність і структуру патріотизму, вивчено сучасний стан патріотичного виховання молоді у вищих навчальних закладах. Обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови, шляхи та принципи патріотичного виховання як духовно-моральної якості особистості студентів засобами мистецтва. Розроблено й апробовано методiku виховання патріотизму як духовно-моральної якості особистості, розроблено методичні рекомендації для викладачів і кураторів студентських груп.

17. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : [спец.] 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Абрамчук Оксана Володимирівна ; Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 20 с. – Текст автореферату доступний в Інтернеті: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe (дата звернення: 4.04.16).

Розкрито сутність, структуру і критерії, показники та рівні патріотичної вихованості студентів вищих технічних навчальних закладів (ВТНЗ), проаналізовано стан й особливості патріотичного виховання у сучасному ВТНЗ. Обґрунтовано й експериментально перевірено зміст виховання майбутніх інженерів і методiku його реалізації засобами соціально-гуманітарних дисциплін. Доведено, що ефективність патріотичного виховання студентів залежить від дотримання певних педагогічних умов, зокрема, активізації потенційних можливостей соціально-гуманітарних дисциплін, реалізації змісту патріотичного виховання, спрямованого на формування патріотичних рис майбутнього інженера, залучення студентів до всіх напрямів професійної підготовки (навчально-пізнавальної, науково-дослідницької, професійно-практичної), заохочення студентів до самоосвіти, самовиховання.

STEM-ОСВІТА В УКРАЇНІ: НА ШЛЯХУ ДО СВІТОВОГО ІННОВАЦІЙНОГО ТРЕНДУ

(рекомендаційний бібліографічний список)

Упорядник

Демида Є. Ф.,

молодший науковий співробітник
відділу наукової інформаційно-
бібліографічної діяльності
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Науковий світогляд, пройнятий природознавством і математикою, є найбільша сила не тільки сучасного, а й майбутнього.

В. І. Вернадський

В істинному математику завжди є щось від художника, архітектора і навіть поета.

А. Прінгсхайм

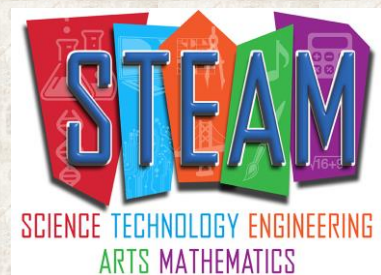
Сучасна державна освітня політика в Україні здійснюється з урахуванням основних тенденцій розвитку освіти в передових країнах світу та європейського співтовариства. Головною ознакою освіти в цих державах є її наукова орієнтованість, а одним з ефективних інструментів розвитку науково-орієнтованої освіти від дошкільника до компетентного випускника визнано STEM-освіту.

«З метою створення в Україні умов щодо збалансованого гармонійного формування науково-орієнтованої освіти на основі модернізації математично-природничого та гуманітарного профілів освіти, популяризації інженерно-технічних професій серед учнів, підвищення поінформованості про можливості їх кар'єри у технічній сфері, формування у них стратегічного підходу до вибору майбутньої професії» [5], у 2015 році Міністерство освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти спільно з представництвом компанії Intel почали впровадження напрямів STEM-освіти в навчальних закладах України.

Акронім STEM слугує для позначення науки (Science), технології (Technology), інженерного проектування (Engineering) та математики (Mathematics). Стосовно освіти STEM розглядається як навчальна програма, заснована на ідеї навчання дітей за чотирма профільними дисциплінами в міждисциплінарному та прикладному спрямуваннях. Завдяки системі навчання STEM діти вчаться розв'язувати вирішувати проблеми, стають новаторами, винахідниками, розвивають логічне мислення та технічну грамотність. STEM-освіта допомагає дітям з раннього віку відчувати себе в реальному світі, який надзвичайно швидко змінюється, та вчить правильно реагувати на ці зміни,

критично мислити, бути розвиненими творчими особистостями, легко адаптуватися в соціумі та знаходити своє місце в житті.

У розвинених країнах до STEM-освіти активно долучаються творчі, художні дисципліни, об'єднані загальним терміном Arts. У результаті цього, відбувається процес активного руху від STEM до STEAM-освіти. Саме інтегрування STEM і Arts-дисциплін, що символічно є поєднанням розуму вченого або технолога із розумом художника або дизайнера, розвиває й стимулює креативність, а це – шлях до інновацій.

STEM-освіта, що починається в дитячому садку, продовжується в закладах шкільної та позашкільної освіти, у вищій школі сприяє інтенсифікації процесу здобуття знань, засвоєнню інновацій в галузі інженерно-математичних і природничих спеціальностей. Завдяки цьому формується висококваліфікований кадровий потенціал, що є двигуном зростання інноваційної економіки держави.

Таким чином із упевненістю можна стверджувати, що STEM-освіта може стати дієвим засобом для інноваційного розвитку України, який робить її конкурентоздатною серед держав, які обрали шлях інноваційної економіки.

Ураховуючи значущість та актуальність STEM-освіти, фахівцями Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського підготовлено рекомендаційний бібліографічний список, що складається з двох розділів:

I. Впровадження STEM-освіти в навчальних закладах України: організаційно-методичні й теоретичні питання.

II. Розвиток науково-орієнтованої освіти в зарубіжних країнах: від STEM до STEAM-освіти.

До списку включено бібліографічні описи з анотаціями офіційних документів, статей з наукових збірників та періодичних видань, книг, представлено Інтернет-ресурси. Матеріали в розділах розташовано за українською абеткою. Описи правових джерел подано за зворотною хронологією на початку першого розділу списку.

Хронологічні рамки дібраного матеріалу в першому розділі – 2015–2016 рр., у другому – 2011–2016 рр. Список призначений науковцям, викладачам, студентам, аспірантам, керівникам навчальних закладів, вчителям, бібліотечним фахівцям, усім, хто цікавиться цією проблематикою.

I. УПРОВАДЖЕННЯ STEM-ОСВІТИ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ Й ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Про утворення робочої групи з питань впровадження STEM-освіти в Україні [Електронний ресурс] : наказ М-ва освіти і науки України від 29.02.2016 № 188 // Міністерство освіти і науки України : офіц. веб-сайт. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/5219-> (дата звернення: 5.04.16). – Назва з екрана. – Додаток: Склад робочої групи з питань впровадження STEM-освіти в Україні.

2. Щодо забезпечення реалізації проекту «Сприяння освіті» у дошкільних навчальних закладах : наказ М-ва освіти і науки України від 10.02.2016 № 108 // Інформ. зб. для директора шк. та завідуючого дит. садочком. – 2016. – № 2/3. – С. 15–20. – Додатки: Перелік дошкільних навчальних закладів, що отримали від компанії LEGO Foundation навчальні набори у 2016 році для участі у проекті «Сприяння освіті»: [дод. 1]. – С. 16–19; План заходів щодо забезпечення реалізації проекту «Сприяння освіті» в навчально-виховний процес дошкільних навчальних закладів у 2016 році : [дод. 2]. – С. 19–20. – Текст наказу доступний в Інтернеті: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/5122-> (дата звернення: 7.04.16).

Наказ забезпечує сприяння впровадженню основ конструювання в навчально-виховний процес дошкільних навчальних закладів.

3. Про проведення дослідно-експериментальної роботи всеукраїнського рівня за темою «Варіативні моделі комп'ютерно-орієнтованого середовища навчання предметів природничо-математичного циклу в загальноосвітньому навчальному закладі» [Електронний ресурс] : наказ М-ва освіти і науки України від 05.02.2016 № 88 // Міністерство освіти і науки України : офіц. веб-сайт. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/5096-> (дата звернення: 5.04.16). – Назва з екрана. – Додатки: Заявка на проведення дослідно-експериментальної роботи за темою «Варіативні моделі комп'ютерно-орієнтованого середовища навчання предметів природничо-математичного циклу в загальноосвітньому навчальному закладі» на 2016–2019 роки : [дод. 1]; Програма дослідно-експериментальної роботи за темою «Варіативні моделі комп'ютерно-орієнтованого середовища навчання предметів природничо-математичного циклу в загальноосвітньому навчальному закладі» на 2016–2019 роки : [дод. 2].

Інститутом модернізації змісту освіти МОН України спільно з Інститутом інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України розпочато новий дослідний проект «Варіативні моделі комп'ютерно-орієнтованого середовища навчання предметів природничо-математичного циклу в загальноосвітньому навчальному закладі». Результати досліджень дадуть можливість оцінити реальний стан і тенденції розвитку освітньої системи України, зокрема STEM-освіти, порівняно з іншими державами світу.

4. Про затвердження структури Інституту модернізації змісту освіти : наказ М-ва освіти і науки України від 30.06.2015 № 691 // Інформ. зб. для директора шк. та завідуючого дит. садочком. – 2015. – № 13/14. – С. 24–25. – Додаток: Структура Інституту модернізації змісту освіти. – Текст наказу доступний в Інтернеті: <http://old.mon.gov.ua/ru/about-ministry/normative/4201-> (дата звернення: 5.04.16).

Наказом затверджено структуру Інституту модернізації змісту освіти (ІМЗО), створеного відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 687 на базі державної наукової установи «Інститут інноваційних технологій і змісту освіти» з віднесенням його до сфери управління Міністерства освіти і науки України. У структурі ІМЗО виокремлено відділ STEM-освіти, встановлено штатну чисельність підрозділу.

5. [Щодо впровадження напрямів STEM-освіти в навчальних закладах України] : лист Ін-ту модернізації змісту освіти М-ва освіти і науки України від 31.08.2015 № 1/10-14 : проректорам з наук. роботи ін-тів післядиплом. пед. освіти // Інформ. зб. для директора шк. та завідуючого дит. садочком. – 2015. – № 17/18. – С. 46–47.

У листі проінформовано щодо здійснення заходів, запланованих Міністерством освіти і науки України, Інститутом модернізації змісту освіти спільно з представництвом компанії Intel, з метою впровадження в 2015/2016 навчальному році STEM-освіти в навчальних закладах України.

* * *

6. **Відділ STEM-освіти** [Електронний ресурс] // Інститут модернізації змісту освіти : [офіц. веб-сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://www.imzo.gov.ua/pro-imzo/struktura/viddil-stem-osviti/> (дата звернення: 5.04.16). – Назва з екрана.

Викладено основні завдання, на реалізацію яких спрямована діяльність відділу STEM-освіти Інституту модернізації змісту освіти Міністерства освіти і науки України. Додається слайд-презентація відділу.

7. **Вяткіна, Н.** STEM-освіта: етапи становлення в Україні / Наталія Вяткіна // Інформ. зб. для директора шк. та завідуючого дит. садочком. – 2015. – № 17/18. – С. 47–52. – Бібліогр.: 1 назва.

Розкрито сутність STEM-освіти як методології та конструктивність її застосування в організації навчального процесу в загальноосвітній школі. Узагальнено представлено STEM-орієнтоване навчальне середовище, де учні практично занурюються в навчально-пізнавальну діяльність – середовище наукових досліджень.

8. **Глосарій термінів**, що визначають сутність поняття STEM-освіта / підгот. Наталія Гончарова // Інформ. зб. для директора шк. та завідуючого дит. садочком. – 2015. – № 17/18. – С. 90–91. – Текст доступний в Інтернеті: http://glibosvit.ucoz.ua/load/naprjamki_roboti/metodichna_robota/pro_aktualnist_zapro_vadzhenja_stem_navchannja_v_ukrajini/55-1-0-1395 (дата звернення: 5.04.16).

9. **Гриб'юк, О. О.** Евристичні задачі з використанням системи динамічної математики GeoGebra в контексті STEM-освіти / О. О. Гриб'юк, В. Л. Юнчик // Проблеми та перспективи фахової підготовки вчителя математики : зб. наук. пр. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф., 26–27 листоп. 2015 р., [м. Вінниця] / МОН України [та ін.]. – Вінниця, 2015. – С. 148–152. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://lib.iitta.gov.ua/11189/1/tezy-vinnytsja-2015.pdf> (дата звернення: 5.04.16).

У статті увага акцентується на ефективності STEM-освіти. Показано вплив STEM на розвиток основних навичок учнів. Продемонстровано ефективність розв'язування евристичних задач з використанням системи динамічної математики GeoGebra в контексті STEM-освіти.

10. **Гриб'юк, О. О.** Розв'язування евристичних задач в контексті STEM-освіти з використанням системи динамічної математики GeoGebra / О. О. Гриб'юк, В. Л. Юнчик // Сучасні інформаційні технології та інноваційні

методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / МОН України [та ін.]. – Київ ; Вінниця, 2015. – Вип. 43. – С. 206–218. – Бібліогр.: 22 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://lib.iitta.gov.ua/26701/1/Гриб'юк-Юнчик%2В.pdf> (дата звернення: 5.04.16).

У дослідженні продемонстровано ефективність використання системи GeoGebra в процесі розв'язування математичних задач з метою активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів, а також основні функції системи динамічної математики GeoGebra. Особлива увага приділяється можливостям формування дослідницьких компетентностей учнів в процесі розв'язування евристичних та прикладних задач. Наведено приклади комп'ютерних моделей, створених з використанням системи GeoGebra. Продемонстровано доцільність проектної діяльності в процесі навчання учнів шкільному курсу математики. Акцентується увага на ефективності STEM-освіти в процесі навчання.

11. **Кіт, І. В.** Розвиток STEM-освіти в школі / Кіт Ігор Володимирович, Кіт Ольга Григорівна // Комп'ютер у шк. та сім'ї. – 2014. – № 4. – С. 3–4. – Бібліогр.: 3 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/komp_2014_4_2.pdf (дата звернення: 5.04.16).

У статті розглядається підхід до розвитку STEM-освіти в школі через вивчення робототехніки. Зокрема, пропонується варіант покрокового запровадження курсу робототехніки в освітній процес школи.

12. **Коаліція STEM освіти** [Електронний ресурс] // Центр «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності»: [веб-сайт]. – Текст. дані. – Київ, [2016]. – Режим доступу: <http://csr-ukraine.org/education/коаліція-stem-освіти/> (дата звернення: 5.04.16). – Назва з екрана. – Додатки: Меморандум Коаліції STEM-освіти ; Підписання Меморандуму про створення Коаліції STEM-освіти : (відео).

Визначено ключові завдання новоствореної організації – Коаліції STEM-освіти, у яку об'єдналися представники окремих компаній, навчальних закладів, фахових асоціацій, експертних організацій з метою сприяння підвищенню якості STEM-освіти в навчальних закладах України.

13. **Конструктор LEGO** як освітній ресурс XXI століття у початкових класах [Електронний ресурс] // Інститут модернізації змісту освіти : [офіц. веб-сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://www.imzo.gov.ua/2016/01/29/konstruktor-lego-yak-osvitniy-resurs-hhi-stolittya-u-pochatkovih-klasah/> (дата звернення: 5.04.16). – Назва з екрана. – Додаток: Запис вебінару від 28.01.2016 “Конструктор LEGO як освітній ресурс 21 століття у початкових класах” : відео.

Висвітлено питання, розглянуті на вебінарі «Конструктор LEGO як освітній ресурс XXI століття у початкових класах», проведеному 28 січня 2016 р. Інститутом модернізації змісту освіти Міністерства освіти і науки України спільно з FIRST LEGO League в Україні з метою ознайомлення з програмами та новітніми технологіями STEM-освіти; у вебінарі взяли участь фахівці з

інноваційної діяльності та впровадження STEM-освіти, методисти та вчителі початкових класів. Додається відеозапис.

14. **Круглий стіл** «Можливості реалізації STEM-освіти в початковій школі» [Електронний ресурс] // Інститут модернізації змісту освіти : [офіц. веб-сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://www.imzo.gov.ua/2016/03/21/krugliy-stil-mozhливosti-realizatsiyi-stem-osviti-v-pochatkoviy-shkoli/> (дата звернення: 5.04.16). – Назва з екрана.

19 березня 2016 р. у рамках VII Міжнародної виставки «Сучасні заклади освіти – 2016» відділом STEM-освіти Інституту модернізації змісту освіти проведено круглий стіл «Можливості реалізації STEM-освіти в початковій школі». Інформується про хід проведення заходу.

15. **Кушніров, В.** STEM-освіта, робототехніка: коли починати займатись дитині? [Електронний ресурс] / Владислав Кушніров // ОхутоZen. – Текст. дані. – [Україна], 2016. – Режим доступу: <http://www.oxytozen.com/articles/156-stem-osvita> (дата звернення: 5.04.16). – Назва з екрана.

Автор розкриває відмінність STEM-підходу від традиційної освіти, висвітлює його переваги, наголошує на ролі сім'ї у STEM-навчанні дітей, дає поради батькам, акцентує увагу на важливості занять з робототехніки та інших подібних дисциплін.

16. **Намічено** план впровадження STEM-освіти в Україні на 2016–2018 роки [Електронний ресурс] // Інститут модернізації змісту освіти : [офіц. веб-сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://www.imzo.gov.ua/2016/03/28/namicheno-plan-vprovadzhennya-stem-osviti-v-ukrayini-na-2016-2018-roki/> (дата звернення: 5.04.16). – Назва з екрана.

Інформується про хід проведення засідання робочої групи з питань впровадження STEM-освіти в Україні, яке відбулося 24 березня 2016 р. в Інституті модернізації змісту освіти.

17. **Патрикєєва, О.** Актуальність запровадження STEM-навчання в Україні / Олена Патрикєєва // Інформ. зб. для директора шк. та завідуючого дит. садочком. – 2015. – № 17/18. – С. 53–57.

Обґрунтовано актуальність STEM-освіти для України. Визначено загальні риси STEM-освіти за ключовими заявами на міжнародному рівні. Показано, як сприяє STEM-навчання кращій соціалізації особистості. Окреслено ряд питань, розв'язання яких на державному рівні дасть можливість забезпечити єдині підходи та вимоги до рівня надання освітніх послуг природничо-математичного напрямку та забезпечить рівні умови здобуття освіти для всіх учнів. Проаналізовано перші кроки впровадження системи навчання STEM в Україні та висунуто завдання щодо подальшого його розвитку.

18. **Підписано** Меморандум про створення Коаліції STEM-освіти в Україні [Електронний ресурс] // Центр «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності» : [веб-сайт]. – Текст. дані. – Київ, [2015]. – Режим доступу: <http://csr-ukraine.org/article/підписано-меморандум-про-створення-к/> (дата звернення: 5.04.16). – Назва з екрана.

Інформується про підписання 16 вересня 2015 р. за ініціативи Центру «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності» Меморандуму про створення Коаліції STEM-освіти, у яку об'єднались бізнесові структури, освітні заклади та громадські організації з метою спільної співпраці з розвитку STEM-освіти в Україні.

19. **Седов, В. Є.** Інформаційно-комунікаційні технології як каталізатор змін компетентності викладача [Електронний ресурс] / Седов Віктор Євгенович // Міжнародна конференція «Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету» / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – Текст. дані. – Київ, 2015. – С. 74–82. – Бібліогр.: 11 назв. – Режим доступу: <http://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/download/8/8> (дата звернення: 5.04.16). – Назва з екрана.

У статті проаналізовано вплив розвитку цифрових технологій на систему освіти з точки зору виникнення нових та розвитку існуючих педагогічних технологій. Визначено основні характеристики понять парадигми електронного навчання. Відповідно до зазначених технотрендів висвітлено досвід співпраці Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського з ІТ-компаніями з впровадження в навчальний процес нових навчальних форм та сучасних технологій, зокрема інтернету речей. Спрогнозовано перспективи розвитку співпраці вищих навчальних закладів Одеського регіону з метою розвитку STEM-освіти, визначено переваги створення STEM-центрів.

20. **VI міжнародна** науково-практична конференція «Інноваційні технології навчання обдарованої молоді» [Електронний ресурс] // Інститут модернізації змісту освіти : [офіц. веб-сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://www.imzo.gov.ua/2015/12/09/rozvitok-stem-osviti-v-ukrayini-osnova-innovatsiynogo-rozvitku-ta-pidvishhennya-konkurentozdatnosti-krayini/> (дата звернення: 5.04.16). – Назва з екрана.

Висвітлено питання, розглянуті на VI міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційні технології навчання обдарованої молоді», що відбулась 3–4 грудня 2015 року в Києві. У ній узяли участь 160 фахівців із п'яти країн та 19 регіонів України. Організаторами конференції виступили: НАПН України, Інститут модернізації змісту освіти, Інститут обдарованої дитини НАПН України та НЦ «Мала академія наук України». Під час роботи науково-практичної конференції Інститутом модернізації змісту освіти проведено засідання секції «STEM – світ інноваційних можливостей».

21. **Шулікін, Д.** STEM-освіта: готувати до інновацій / Дмитро Шулікін // Освіта України. – 2015. – 29 черв. (№ 26). – С. 8–9. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://lib.pedpresa.ua/wp-content/uploads/2015/08/26-2015_osvita_ukr_inet.pdf (дата звернення: 6.03.16).

Висвітлено питання, розглянуті під час проведення Всеукраїнського круглого столу «STEM-освіта в Україні: від дошкільника до компетентного випускника», що відбувся 22 червня 2015 року з ініціативи МОН та Інституту модернізації змісту освіти за участю представників провідних установ,

ініціатив, проектів у сфері освіти всіх рівнів (загальноосвітньої, профільної, позашкільної, дошкільної, вищої).

22. **Юнчик, В. Л.** Модель змішаного навчання математики з використанням системи GeoGebra / Юнчик В. Л. // Гуманітар. вісн. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: зб. наук. пр. – Київ, 2015. – Вип. 36, т. 4, дод. 1 : темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – С. 559–568. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://lib.iitta.gov.ua/11140/1/Yunchyk_Model%20of%20blended%20learning.pdf (дата звернення: 5.04.16).

Розглянуто ефективність використання системи GeoGebra в процесі розв'язування математичних задач з метою активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів, а також основні функції системи динамічної математики GeoGebra. Особливу увагу приділено використанню системи GeoGebra в процесі організації змішаного навчання. Продемонстровано доцільність проектної діяльності в процесі навчання учнів шкільного курсу математики. У статті акцентується увага на ефективності STEM-освіти для гармонійного розвитку особистості учнів.

II. РОЗВИТОК НАУКОВО-ОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: ВІД STEM ДО STEAM-ОСВІТИ

23. **Азизов, Р.** Образование нового поколения: 10 преимуществ STEM образования [Электронный ресурс] / Rufat Azizov // LinkedIn. – Текст. дан. – 2015. – 29 авг. – Режим доступа: <https://www.linkedin.com/pulse/образование-нового-поколения-10-преимуществ-stem-rufat-azizov?published=u> (дата обращения: 29.03.16). – Загл. с экрана.

Автор розкриває переваги нової методики навчання школярів – STEM, яка є популярною в Америці, Північній та Західній Європі. Охарактеризовано роботу першого STEM-центру, що відкрився в Баку (Азербайджан).

24. **Банникова, Л. Н.** Институциональные аспекты подготовки магистров STEM-направления: от моделей к реальности / Л. Н. Банникова, Л. Н. Боронина // Вестн. Сургут. гос. пед. ун-та. – 2015. – № 2. – С. 76–83. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступен в Інтернеті: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/34201/1/bannikova_boronina_vestnik_2015_2_76-83.pdf (дата обращения: 31.03.16).

У статті розглянуто проблеми й перспективи магістерської підготовки інженерних кадрів в Уральському федеральному університеті. Досліджено цільові моделі, значимість ключових компетенцій та індивідуальні професійні траєкторії магістрів STEM-напрямку.

25. **Бухинская, Л. В.** STEM в программе двенадцатилетнего обучения в Соединенных Штатах Америки / Бухинская Л. В. // European research. – 2016. – № 2. – С. 99–101. – Бібліогр.: 3 назв. – Текст статті доступен в Інтернеті: <http://cyberleninka.ru/article/n/stem-v-programme-dvenadtsatiletnego-obucheniya-v-soedinennyh-shtatah-ameriki#ixzz44IhY7GwT> (дата обращения: 29.03.16).

У статті розглянуто нові підходи в освітній системі США, проаналізовано труднощі та переваги нової системи, наведено приклади реалізації нової стратегії на уроках через міждисциплінарні проекти.

26. **Вагнер, Т.** Створення інноваторів : [як виховати молодь, яка змінить світ : пер. з англ.] / Тоні Вагнер. – Київ : К.FUND, 2015. – 223 с. – Зміст та фрагменти книги доступні в Інтернеті: <http://leolebook.com.ua/146-nathnennya-dlya-ditej/158-dlya-batkiv/6668-stvorennya-innovatoriv-yak-vihovati-molod-yaka-zminitsvrit.html> (дата звернення: 18.05.16).

Експерт з освіти, науковий співробітник Центру інноваційних освітніх програм при Гарвардському університеті, Тоні Вагнер детально досліджує вплив батьків, вчителів, роботодавців, соціального та професійного середовища на розвиток здібностей молодих людей, спроможних стати інноваторами. Базуючись на отриманих фактах та реальних кейсах, автор відкриває секрети виховання інноваційної молоді та створює «дорожню карту» для батьків і викладачів будь-якої країни світу.

27. **Готовимся** к эре роботов. Репортаж с инновационного урока физики для белорусских школьников [Электронный ресурс] // 21.BY. Стартовая страница Беларуси. – Текст. дан. – [Беларусь], 2015. – Режим доступа: <http://news.mobile.21.by/society/2015/05/28/1085436.html> (дата обращения: 5.04.16). – Загл. с экрана.

Розповідається про перші експериментальні STEM-уроки у мінській гімназії – об'єднані уроки фізики, математики, інженерної справи, програмування й робототехніки.

28. **Горинский, С. Г.** Технология и STEM-образование в школе / Горинский С. Г. // Современное технологическое образование в школе и педагогическом вузе : материалы XXI Междунар. конф. по проблемам технол. образования, 28–30 сент. 2015 г. / под ред. Ю. Л. Хотунцева, Д. Л. Харичевой ; М-во образования и науки РФ [и др.]. – Москва, 2015. – С. 17–23. – Библиогр.: 8 назв. – Текст статьи доступен в Интернете: <http://мпгу.рф/wp-content/uploads/2014/10/Materialyi-XXI-konferentsii.pdf#page=16> (дата обращения: 31.03.16).

Наголощено на важливості міждисциплінарних зв'язків та зроблено акцент на прикладному характері STEM-освіти в шкільному середовищі. Запропоновано використовувати інтегровані уроки, міжпредметні навчальні проекти. Як перспективний напрям таких проектів розглядається робототехніка. Показано, що освітня робототехніка стала одним із найпопулярніших інтеграторів у STEM-освіті в країнах – лідерах технологічного розвитку.

29. **Дедовец, Ж. Г.** От традиции к инновации: проект «STEM-обучение» как средство развития учебной мотивации школьников / Ж. Г. Дедовец, М. А. Родионов // Современное образование: научные подходы, опыт, проблемы, перспективы : сб. ст. X Междунар. науч.-практ. конф. «Артемовские чтения», г. Пенза, 15–16 мая 2014 г. / под общ. ред. М. А. Родионова ; М-во образования и науки РФ, Пензен. гос. ун-т, Пед. ин-т им. В. Г. Белинского. – Пенза, 2014. – С. 7–

9. – Библиогр.: 7 назв. – Текст статьи доступен в Интернете: http://dep_mpmnk.pnzgu.ru/files/dep_mpmnk.pnzgu.ru/artemovskie chteniya 2014 vr stk.pdf (дата обращения: 31.03.16).

STEM-навчання розглянуто як комплексний підхід в освіті, що використовує проблемне навчання через міжпредметну інтеграцію, зокрема метод проектів. Викладено досвід використання методу проектів у STEM-навчанні в школах Тринідаду і Тобаго.

30. **Люблинская, И. Е.** STEM в школе и новые стандарты среднего естественнонаучного образования в США / Irina Lyublinskaya // Проблемы преподавания естествознания в России и за рубежом : [монография] / под ред. Петровой Е. Б. – Москва, 2014. – С. 6–23. – Текст доступен в Интернете: https://www.researchgate.net/profile/Irina_Lyublinskaya/publication/268524257_STEM_v_skole_i_novye_standarty_srednego_estestvennonauchnogo_obrazovania_v_SSA/links/54700e980cf24af340c097ba.pdf (дата обращения: 6.02.16).

Розглянуто основні проблеми, що зумовили STEM-реформи, розроблення нових шкільних стандартів та зміни у програмах підготовки вчителів у США. Подано короткий огляд нових стандартів середньої освіти з природничих наук у США. Наведено приклади STEM-програм для шкіл та вищих навчальних закладів.

31. **Люблинская, И. Е.** STEM и новые стандарты среднего естественнонаучного образования в США [Электронный ресурс] : краткий обзор новых стандартов сред. образования по естеств. наукам в США : [материал для презентации] / И. Е. Люблинская // Школьная лига РОСНАНО : [офиц. веб-сайт образоват. программы «Школьная лига РОСНАНО»]. – Текст. дан. – [Москва], 2016. – Режим доступа: <http://schoolnano.ru/files/STEM.pdf> (дата обращения: 5.04.16). – Загл. с экрана.

32. **Обучение** в области естественных, технических, инженерных и математических наук в США: программа STEM: перевод доклада / [пер. С. Е. Башмаковой, А. В. Волкова, И. Б. Рогожкиной] // Психол. наука и образование. – 2011. – № 4. – С. 32–38. – Текст статьи доступен в Интернете: <http://psyjournals.ru/psyedu/2011/n4/48647.shtml> (дата обращения: 5.04.16).

Розглянуто матеріали доповіді, підготовленої в 2010 році для президента США, де зазначається, що в країні назріла необхідність провести реформу освіти в галузі STEM. Однією з причин названо невисокі успішність і зацікавленість учнів математикою, комп'ютерними технологіями, хімією, фізикою та іншими науками. Іншою причиною, на думку експертів, є той факт, що в США недостатньо використовується власний інтелектуальний потенціал: у сфері виробництва нових технологій працюють іноземці, а корінні американці обирають інші види діяльності. Подано ключові рекомендації щодо реформування системи STEM-освіти. Останні стосуються питань фінансування, єдиних стандартів і системи оцінки знань, освітніх технологій, підготовки педагогів та учнів.

33. **Подлесный, С. А.** Формирование компетенций в области генерирования новых идей – основа комплексной подготовки инженеров [Электронный ресурс] / С. А. Подлесный, А. В. Козлов // Инж. образование : электрон. науч. журн.

/ Ассос. инж. образования России. – Текст. дан. – 2013. – № 13. – С. 6–11. – Библиогр.: 8 назв. – Режим доступа: http://aeer.ru/files/io/m13/art_1.pdf (дата обращения: 31.03.16). – Загл. с экрана.

Розгнучо структуру сучасних знань, умінь і навичок, необхідних для формування компетенцій у сфері генерування нових ідей. З урахуванням сучасних підходів запропоновано дидактичні та інформаційні технології.

34. Ситников, П. Л. От политехнизма к STEM-образованию / Ситников Павел Леонидович // Современное образование в России и за рубежом : сб. ст. Междунар. науч.-практ. конф., [25 марта 2014 г., Чебоксары] ; Чуваш. гос. ун-т им. И. Н. Ульянова, Центр науч. сотрудничества «Интерактив плюс». – Чебоксары, 2014. – С. 54–57. – Библиогр.: 8 назв. – Текст статьи доступен в Интернете: <http://elib.cspu.ru/xmlui/bitstream/handle/123456789/694/%20.%20171-175.%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20.%20%20%20%20%20%20%20%20.pdf?sequence=1> (дата обращения: 31.03.16).

У статті порушено питання щодо формування політехнічних компетенцій учнів на уроках фізики, інформатики та ІКТ. Автор характеризує STEM-систему навчальних предметів як основу підготовки працівників у галузі високих технологій, розглядає завдання STEM-освіти, а також ідею створення STEM-центрів у Росії.

35. Стрельникова, Т. Что такое STEAM-образование? [Электронный ресурс] / Тамара Стрельникова // Unique Kazakhstan : [электрон. журн.]. – Текст. дан. – Казахстан, 2015. – Режим доступа: <http://www.unikaz.asia/ru/content/chto-takoe-steam-obrazovanie> (дата обращения: 5.04.16). – Загл. с экрана.

Розкрито зміст STEAM-освіти, причини, з яких вона набуває пріоритетності в передових країнах світу. Окреслено плани щодо впровадження STEAM-освітнього середовища в школах Казахстану.

36. Федоренко, С. В. Пріоритетність загальногуманітарної підготовки у формуванні гуманітарної культури студентів у США / С. В. Федоренко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / МОН України, НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих [та ін.]. – Київ ; Вінниця, 2014. – Вип. 38. – С. 451–455. – Бібліогр.: 11 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2014_38_96 (дата звернення: 5.04.16).

У статті висвітлено основні тенденції функціонування гуманітарної освіти у вищих навчальних закладах США як важливого базису підготовки фахівців усіх профілів. Розглянуто актуальні питання щодо її впровадження, що стосуються не лише навчального закладу, а й суспільства. Загальногуманітарна освіта у вищій школі США спрямована на виховання активних, відповідальних та креативних громадян, здатних мислити критично, що сприяє формуванню у них гуманітарної культури. Таке ставлення до гуманітарної складової в підготовці студентів ґрунтується на реалізації у США нової освітньої стратегії STEAM.

37. Фролов, А. В. Национальные инновационные системы США и стран Азии: совпадающие приоритеты / А. В. Фролов // Вопр. новой экономики. –

2014. – № 1. – С. 29–37. – Библиогр.: 18 назв. – <http://www.vsei.ru/voprosy-novoj-ekonomiki-1-29-2014> (дата обращения: 8.02.16).

У статті порівнюються національні інноваційні системи США та окремих азійських країн (зокрема, Сінгапуру) на основі концепції «потрійної спіралі». Показано, що, незважаючи на відмінності й особливості в розвитку країн, США та інноваційні лідери Азії розв'язують аналогічні завдання: оптимальне співвідношення фундаментальних і прикладних досліджень, розвиток державно-приватного партнерства, стимулювання креативної економіки, підтримка розвитку STEM у напрямі до STEAM-освіти, оптимальне поєднання глобальних і національних інноваційних завдань.

38. Фролов, А. В. Реформа инновационной системы США : от STEM к STEAM-образованию / А. В. Фролов // Alma Mater. Вестн. высш. шк. – 2013. – № 1. – С. 101–105. – Библиогр.: 8 назв. – Текст статьи доступен в Интернете: http://biblos.iod.gov.ua/download.php?file_id=440 (дата обращения: 8.04.16).

Подано прогноз розвитку STEAM-освіти як нового напрямку в науці, пов'язаного з впровадженням перспективних інноваційних освітніх технологій і методів.

39. Фролов, А. В. Роль высшей школы в развитии национального инновационного потенциала США / А. В. Фролов // Alma mater. Вестн. высш. шк. – 2014. – № 4. – С. 84–91. – Библиогр.: 9 назв. – Текст статьи доступен в Интернете: <http://www.bsu.by/Cache/pdf/619963.pdf> (дата обращения: 8.02.16).

Подано аналіз провідних тенденцій у розвитку вищої школи США на сучасному етапі. Наголошено на ролі перспективних технологій, освоєваних вищою школою, для національного економічного розвитку. Визначено перспективи розвитку інноваційного потенціалу США за участю науки вищої школи. Автор робить висновок, що в цілому всі заходи щодо реформування освітньої системи в США спрямовані на те, щоб стратегічно розв'язати завдання розвитку інноваційного потенціалу як двигуна зростання всієї інноваційної економіки. Перебудова освіти від раннього навчання в дитячому садку до постдокторських досліджень учених-практиків у провідних дослідних університетах націлена на перетворення освіти в основну галузь високоефективної економіки завтрашнього дня. Розвиток NBIC-технологій (нано-, біо-, інформаційні та когнітивні технології) і обумовлена цим актуальність STEM-освіти з очевидністю доводять цю тенденцію. Тільки так можна забезпечити зростання добробуту населення, уникнути соціально-економічних, міжрасових конфліктів.

40. Фролов, А. В. STEM как приоритетное направление высшего образования США / А. В. Фролов // Alma Mater. Вестн. высш. шк. – 2012. – № 12. – С. 94–97. – Библиогр.: 10 назв.

Подано прогноз розвитку STEM-освіти. На прикладі США показано конкретний механізм розв'язання завдань відповідності вищої освіти тенденціям сучасного інноваційного розвитку.

41. Чемяков, В. Н. STEM – новый подход к инженерному образованию / В. Н. Чемяков, Д. А. Крылов // Вестн. Марийского гос. ун-та. – 2015. – № 5. –

С. 59–64. – Библиогр.: 20 назв. – Текст статті доступен в Інтернеті: <http://cyberleninka.ru/article/n/stem-novyy-podhod-k-inzhenernomu-obrazovaniyu#ixzz44IwmmSOG> (дата звернення: 29.03.16).

Стаття присвячена розгляду такої актуальної проблеми, як вдосконалення системи інженерної освіти, зокрема нового напрямку – STEM-освіти. Мета дослідження – проаналізувати зміст STEM-освіти, виявити основні проблеми й суперечності, означити основні підходи до її розробки. Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс теоретичних методів, адекватних предмету та меті дослідження. Визначено три ключові чинники реформи освіти в STEM-напрямі. Зазначено, що всі провідні країни світу опублікували національні доповіді, в яких викладено рекомендації щодо реалізації реформи STEM-освіти, розробляються навчальні програми K-12 STEM та неформальні програми STEM-освіти.

42. **Это звонкое слово STEM...** [Электронный ресурс] / [подгот. Евгения Волкова] // Intel Education Galaxy = Образовательная галактика Intel. – Текст. дан. – 2014. – Режим доступа: <https://edugalaxy.intel.ru/?automodule=blog&blogid=1392&showentry=6534> (дата звернення: 8.02.16). – Загл. с экрана.

Висвітлено питання, що розглядалися на Міжнародній конференції «STEM forward», яка відбулась 22–24 червня 2014 року в Єрусалимі (Ізраїль). Конференцію організовано компанією Intel з метою об'єднання професіоналів та провідних діячів у галузі освіти з Європи й Африки, сприяння розвитку й підвищенню досягнень у сфері науки, технології, інженерії та математики (STEM).

43. **Pir'ok. STEAM в Великобританії** [Электронный ресурс] / Pir'ok // Intel Education Galaxy = Образовательная галактика Intel. – Текст. дан. – 2016. – Режим доступа: <https://edugalaxy.intel.ru/index.php?automodule=blog&blogid=1392&showentry=9407> (дата звернення: 8.02.16). – Загл. с экрана.

Розглянуто досвід викладання мистецьких і технологічних дисциплін у державній британській школі.

ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА: СУТНІСТЬ, ПЕРЕВАГИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ (рекомендаційний бібліографічний список)

Упорядник

Самчук Л. І.,

завідувач відділу наукової інформаційно-бібліографічної діяльності

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Нині відбуваються істотні зміни в способах поширення та використання інформації, що зумовлюють еволюцію освітніх технологій, сприяють активному впровадженню сучасних інформаційних технологій у процес навчання. Завдяки цьому з'являється можливість по-новому організувати освітній процес та розвивати такі системи, які б могли адекватно й гнучко реагувати на потреби суспільства і забезпечити реалізацію конституційного права на освіту кожного громадянина країни. До таких систем можна віднести дистанційне навчання – одного з напрямів реформування освітньої галузі України, що відповідає новим вимогам суспільства і забезпечує відповідний рівень мобільності фахівця щодо оволодіння професійно значущими знаннями, вміннями, навичками.

Історично дистанційне навчання виникло у 1840 р., коли британський вчений-стенограф І. Пітман за допомогою поштових відправлень почав навчати стенографії студентів в Об'єднаному Королівстві. Перший заклад дистанційного навчання – Берлінський інститут вивчення іноземних мов, засновано викладачами іноземних мов Берлінського університету Ч. Тусеном і Г. Ланченштейдтом у 1856 р. Навчання в ньому відбувалося за перепискою [27]. На початку XXI століття чисельність закладів дистанційного навчання різних типів у світі перевищила 1100. В окремих країнах (Китай, Латвія, Нідерланди, Алжир, Великобританія, Туреччина та ін.) від 10 до 25% студентів здобувають освіту в закладах дистанційної освіти.

В Україні дистанційну форму навчання запроваджено з 2000 р. і регулюється Концепцією розвитку дистанційної освіти в Україні [8] і Положенням про дистанційне навчання [11]. В цьому документі наведено визначення поняття «дистанційне навчання» – індивідуалізований процес набуття

знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, що відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [11].

Поряд з класичними формами навчання (денна, заочна), дистанційна має чимало переваг, що забезпечує її затребуваність: доступність усім верствам населення, зокрема і людям з особливими потребами, відсутність необхідності відвідувати лекції і семінари, демократичний зв'язок «викладач – студент», комплексне програмне забезпечення, провідні освітні технології, індивідуальний процес навчання, гнучкі консультації, незалежність студента від географічного розташування вузу.

Зважаючи на актуальність питання, фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського підготовлено рекомендаційний бібліографічний список «Дистанційна освіта: сутність, переваги та перспективи впровадження», який складається з чотирьох розділів:

I. Нормативно-правове забезпечення дистанційного навчання в Україні.

II. Проблеми та перспективи формування системи дистанційної освіти в Україні.

III. Провідні тенденції розвитку дистанційної форми навчання: зарубіжний досвід.

IV. Бібліографічні посібники з питань розвитку дистанційної освіти.

Список має наскрізну нумерацію. Розділ 1 «Нормативно-правове забезпечення дистанційного навчання в Україні» охоплює відповідні чинні законодавчі та нормативні документи України, згруповані за принципом верховенства права та абеткою назв. Хронологічні рамки дібраного матеріалу розділу – 1998–2015 рр.

Бібліографічні записи, включені в розділи I, II, IV, супроводжуються довідковими анотаціями. У межах розділів документи розміщено за абеткою авторів і назв. Хронологічні рамки дібраного матеріалу – 2011–2015 рр.

Бібліографічний список розрахований на науковців, докторантів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, студентів, бібліотечних фахівців і всіх, кого цікавлять процеси становлення та розвитку дистанційної освіти.

I. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ

1. **Про вищу освіту** [Електронний ресурс]: Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556-VII : [станом на 24 груд. 2015 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2015. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page> (дата звернення: 29.02.16). – Назва з екрана.

2. **Про загальну середню освіту** [Електронний ресурс]: Закон України від 13.05.1999 р. № 651-XIV : [станом на 26.01.2016 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/651-14> (дата звернення: 17.03.16). – Назва з екрана.

3. **Про Концепцію Національної програми інформатизації** [Електронний ресурс] : Закон України від 4 лют. 1998 р. № 75/98-ВР : [станом на 14.07.2013 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2013. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 19.02.16). – Назва з екрана.

4. **Про Національну програму інформатизації** [Електронний ресурс] : Закон України від 4 лют. 1998 р. № 74/98-ВР : [станом на 16.10.2012 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2012. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 19.02.16). – Назва з екрана.

5. **Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки** [Електронний ресурс] : Закон України від 9 січ. 2007 р. № 537-V // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2007. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16> (дата звернення: 19.02.16). – Назва з екрана.

6. **Про професійно-технічну освіту** [Електронний ресурс] : Закон України від 10.02.1998 р. № 103/98-ВР : [станом [02.06.2015](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80) р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2015. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 17.03.16). – Назва з екрана.

7. **Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні** [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 трав. 2013 р. № 386-р // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2013. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80> (дата звернення: 19.02.16). – Назва з екрана.

8. **Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні** [Електронний ресурс] : затв. М-вом освіти і науки України 20 груд. 2000 р. // Освіта.уа. – Текст. дані. – Київ, 2003. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html> (дата звернення: 29.02.16). – Назва з екрана.

9. **Про впровадження науково-педагогічного проекту «Дистанційне навчання учнів»** [Електронний ресурс] : наказ М-ва освіти і науки України від від 29 груд. 2009 р. № 1231 // Освіта.уа. – Текст. дані. – Київ, 2009. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/6329/ (дата звернення: 19.02.16). – Назва з екрана.

10. **Про затвердження Вимог до вищих навчальних закладів та закладів післядипломної освіти, наукових, освітньо-наукових установ, що надають освітні послуги за дистанційною формою навчання з підготовки та підвищення кваліфікації фахівців за акредитованими напрямками і спеціальностями** [Електронний ресурс] : наказ М-ва освіти і науки України від 30.10.2013 р. № 1518 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2013. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1857-13> (дата звернення: 19.02.16). – Назва з екрана.

11. **Про затвердження Положення про дистанційне навчання** [Електронний ресурс] : наказ М-ва освіти і науки України від 25.04.2013 р. № 466 : [станом на 14.07.2015 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2013. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13> (дата звернення: 17.02.16). – Назва з екрана.

12. **Про створення Всеукраїнської асоціації «УРАН»** [Електронний ресурс] : наказ М-ва освіти і науки України від 13.03.2006 р. №181 // URAN : [офіц. портал Асоц. користувачів Укр. науково-освітньої телекомунікаційної мережі «УРАН»]. – Текст. дані. – Київ, 2006. – Режим доступу: <http://www.uran.net.ua/~ukr/frames.htm> (дата звернення: 9.03.16). – Назва з екрана.

13. **Про створення Координаційної ради з розвитку системи дистанційного навчання при Міністерстві освіти і науки** [Електронний ресурс] : наказ М-ва освіти і науки України від 26.04.2004 р. № 335 // Закони України : информ.-правовий портал. – Текст. дані. – Київ, 2004. – – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_1n/pg_inchoo.htm (дата звернення: 29.02.16). – Назва з екрана.

14. **Про створення Українського центру дистанційної освіти** [Електронний ресурс] : наказ М-ва освіти і науки України від 7.07.2000 р. № 293 // Освіта.ua. – Текст. дані. – Київ, 2000. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Dist_osv/3137/ (дата звернення: 19.02.16). – Назва з екрана.

II. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

15. **Адамова, І. З.** Дистанційна освіта: стан та проблеми / І. З. Адамова, Д. В. Кучерява // Вісн. Чернівець. торговельно-екон. ін-ту. Економічні науки / Чернівець. торговельно-екон. ін-т. – Чернівці, 2013. – Вип. 1. – С. 361–364. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2013_1_63.

У статті охарактеризовано сучасний стан дистанційної освіти та розглянуто доцільність її застосування в сучасних умовах. Наведено переваги і недоліки дистанційної освіти, досліджено перспективи масового впровадження дистанційного навчання в Україні.

16. **Багрій, К. Л.** Електронний підручник як необхідний елемент системи дистанційного навчання / К. Л. Багрій // Вісн. Чернівець. торговельно-екон. ін-ту. Економічні науки / Чернівець. торговельно-екон. ін-т. – Чернівці, 2013. – Вип. 1. – С. 365–369. – Бібліогр.: 11 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2013_1_64.

У статті досліджено питання щодо важливості створення електронних підручників як елемента системи дистанційного навчання у вищій школі. Визначено переваги й недоліки використання електронного підручника.

17. **Бузько, В. Л.** Програмоване навчання як основа дистанційної освіти в загальноосвітній школі / Бузько В. Л., Іваницька Н. А. // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки / Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. –

Чернігів, 2015. – Вип. 127. – С. 12–15. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2015_127_5.

У статті виділено особливості програмового навчання та визначено його зв'язок із сучасним дистанційним навчанням. На конкретному прикладі розглянуто можливості застосування програмового та дистанційного навчання в загальноосвітній школі.

18. **Веремчук, А.** Проблеми і перспективи дистанційного навчання у ВНЗ / Алла Веремчук // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. / Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. – Умань, 2013. – № 7. – С. 319–325. – Бібліогр.: 5 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2013_7_50.

У статті розкрито поняття «дистанційна освіта». Визначено показники оцінки якості впровадження та застосування дистанційного навчання. Сформовано першочергові заходи з впровадження дистанційної освіти у вищих навчальних закладах. Зазначено окремі недоліки, висвітлено підходи розв'язання проблем та перспективи дистанційної форми навчання.

19. **Ворох, А. О.** Інноваційні стратегії дистанційної освіти: Coursera / А. О. Ворох, Є. В. Коваль // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Педагогічні науки / Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2013. – № 18, ч. 1. – С. 6–15. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2013_18\(1\)_3/](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2013_18(1)_3/).

У статті розглянуто проблему організації безкоштовної он-лайн освіти в сучасному світовому освітньому просторі, яка починає складати конкуренцію традиційною академічною, завойовуючи мільйонні аудиторії студентів в усьому світі. Запровадження такої форми дистанційної освіти стало можливим завдяки розвитку Інтернет технологій та відповідності стилю життя сучасного студента. У статті проведено аналіз організації дистанційної освіти в українських вищих навчальних закладах, визначено переваги та недоліки такої освіти, досліджено особливості визнаного світового освітнього он-лайн ресурсу Coursera, де розкривається структура навчальних курсів, умови ефективного навчання, наводяться приклади складання інтелект-карт.

20. **Глазова, В.** Особливості організації процесу професійної підготовки майбутніх учителів інформатики з використанням елементів дистанційного навчання / Віра Глазова // Молодь і ринок. – 2015. – № 10. – С. 107–111. – Бібліогр.: 6 назв.

Стаття присвячена питанням, пов'язаним з підготовкою майбутніх учителів інформатики в умовах інформатизації освіти. Розглянуто й проаналізовано дистанційні освітні технології і традиційне навчання, виявлено переваги й недоліки цих типів навчання. Визначено специфічні особливості організації процесу професійної підготовки вчителів інформатики з використанням елементів дистанційного навчання.

21. **Глущенко, В. В.** Проектування системи підтримки дистанційного навчання професійно-технічного навчального закладу [Електронний ресурс] / Глущенко Володимир Володимирович // Інформ. технології і засоби навчання :

[електрон. наук. фах. вид.]. – Текст. дані. – Київ, 2015. – Т. 49, вип. 5. – С. 121–133. – Бібліогр.: 17 назв. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2015_49_5_12 (дата звертнення: 14.02.16). – назва з екрана.

У статті розглянуто систему підтримки дистанційного навчання професійно-технічних навчальних закладів на базі системи Moodle. Розглянуто особливості їх проектування і використання, а також проектування структури, основних етапів впровадження цієї системи в освітній процес професійно-технічних навчальних закладів на базі Moodle. Розроблено прототип системи підтримки дистанційного навчання і на його основі розгорнуто систему підтримки дистанційного навчання Державного навчального закладу «Черкаський професійний ліцей».

22. **Гончар, О.** Педагогічна взаємодія учасників навчального процесу в умовах дистанційної освіти / Олена Гончар // Зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини / Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. – Умань, 2012. – Ч. 1. – С. 58–65. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpudpu_2012_1_10.

Схарактеризовано поняття «дистанційна освіта», розкрито особливості реалізації педагогічної взаємодії учасників навчального процесу в умовах дистанційної освіти. Визначено загальні форми реалізації педагогічної взаємодії. Значну увагу приділено ролі суб'єктів навчального процесу дистанційної форми навчання.

23. **Губар, В. В.** Проблеми становлення дистанційного навчання у системі вищої школи / Губар Влада В'ячеславівна // Трипільська цивілізація. – 2012. – № 7. – С. 38–44. – Бібліогр.: 14 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trcyuv_2012_7_9.

У статті проведено аналіз сучасного стану нормативного та термінологічного забезпечення дистанційного навчання в Україні. Окреслено шляхи подальшого розвитку нормативної бази з врахуванням досвіду вищих навчальних закладів.

24. **Гузь, Л. А.** Соціальні інформаційні технології освіти – дистанційна освіта / Гузь Л. А. // Вісн. Донец. ун-ту економіки та права : зб. наук. пр. / Донец. ун-т економіки та права. – Донецьк, 2013. – № 1. – С. 177–182. – С. 38–44. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduetp_2013_1_30.

У статті розглянуто структуру сучасної вищої освіти України. Показано динаміку розвитку вищих навчальних закладів України. Розглянуто нові інформаційні технології в освіті, такі як дистанційне навчання.

25. **Дистанційна освіта** [Електронний ресурс] // Вища освіта : інформ.-аналіт. портал про вищу освіту в Україні та за кордоном. – Текст. дані. – Київ, [б. р.]. – Режим доступу: <http://vnz.org.ua/dystantsijna-osvita/pro> (дата звернення: 25.03.16). – Назва з екрана.

26. **Дистанційна освіта** [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України : [офіц. портал]. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу:

<http://mon.gov.ua/activity/education/distancziyna/distantciyna.html> (дата звернення: 17.02.16). – Назва з екрана.

Подано перелік центрів дистанційного навчання.

27. **Дистанційна освіта** [Електронний ресурс] // Освітній портал. – Текст дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/distance/> (дата звернення: 17.02.16). – Назва з екрана.

Висвітлено інформацію щодо історії становлення й розвитку дистанційної освіти в Україні та зарубіжних країнах, зокрема Азії, Африки, Європи й Північної Америки.

28. **Дистанційне навчання** – старт із сьогодення в майбутнє : зб. наук.-метод. пр. І Всеук. наук.-практ. конф., 14–15 трав. 2015 р., м. Харків / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Укр. асоц. дистанц. освіти. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – 215 с. – Бібліогр. у кінці ст.

Збірник науково-методичних праць містить матеріали, в яких висвітлено організаційно-методичні питання створення дистанційних курсів, психолого-педагогічні проблеми викладання курсів для студентів заочної і денної форм навчання, зокрема оцінка ефективності та шляхи удосконалення викладання дистанційних курсів тощо.

29. **Зайцева, І. О.** Дидактичні можливості дистанційної освіти як інноваційного феномену навчання / І. О. Зайцева // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. : наук. зап. Рівнен. держ. гуманітар. ун-ту / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. – Рівне, 2013. – Вип. 7. – С. 65–68. – Бібліогр.: 9 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2013_7_22.

Зазначено, що проблема розробки й впровадження дистанційних форм і методів навчання стала одним з основних напрямів розвитку вищої школи на сучасному етапі й знайшла своє відображення в програмі ЮНЕСКО «Освіта для XXI століття». Виявлено сутність та навчальні можливості дистанційної освіти на основі аналізу й узагальнення педагогічної, дидактичної, методичної літератури. Наголошено на тому, що умовою, яка сприяє практичній реалізації дистанційного навчання, є наявність у викладача знань, умінь і навичок роботи з сучасними інформаційними й комунікаційними технологіями.

30. **Кузіков, Б. О.** Підходи до оцінки ефективності адаптивної системи дистанційного навчання / Б. О. Кузіков // Вісн. Сум. держ. ун-ту. Серія: Технічні науки / Сум. держ. ун-т. – Суми, 2013. – № 3. – С. 67–74. – Бібліогр.: 15 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSU_tekh_2013_3_11.

У статті зазначено, що оцінка ефективності систем дистанційного навчання зумовлює певні ускладнення через слабку формалізованість об'єкта керування, складність систем, гетерогенність факторів, що нелінійно впливають на ефективність засобу, різномірність параметрів оптимізації у різних системах. Розглянуто можливі підходи до проведення оцінки ефективності систем дистанційного навчання, зокрема адаптивних.

31. **Овод, Ю. В.** Перспективи впровадження дистанційного навчання у вищих навчальних закладах / Ю. В. Овод // Зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-

ту ім. І. Огієнка. Серія соціально-педагогічна / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2012. – Вип. 18. – С. 302–310. – Бібліогр.: 5 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkp_sp_2012_18_40.

У статті автор визначає переваги дистанційного навчання. Розкриває перспективи впровадження дистанційного навчання у навчально-виховний процес.

32. Олексієвець, Д. Переваги та недоліки дистанційного навчання / Дмитро Олексієвець // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2013. – № 3. – С. 88–90. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dslg_2013_3_13.

Стаття містить інформацію про новітню для України технологію навчання – дистанційну освіту. Подано характеристику дистанційних курсів, їх завдання, розглянуто переваги та недоліків цієї форми здобуття знань. Охарактеризовано змішану форму навчання.

33. Організація та функціонування мережі ресурсних центрів дистанційної освіти загальноосвітніх навчальних закладів : монографія / НАПН України, Ін-т інформ. технологій і засобів навчання ; [авт. кол.: Богачков Ю. М., Биков В. Ю., Пінчук О. П. [та ін.]. – Київ : Атіка, 2014. – 183 с. – Бібліогр. у кінці розд. – Текст монографії доступний в Інтернеті: http://lib.iitta.gov.ua/7648/1/%D0%91%D0%BE%D0%B3%D0%B0%D1%87%D0%BA%D0%BE%D0%B2_%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%BA%D0%B0_%D0%BD%D0%B0_%D0%B2%D1%8B%D0%B2%D0%BE%D0%B4_%D1%81%D0%BE_2_%D0%BF%D0%BE_184.pdf.

Монографія є результатом ґрунтовного психолого-педагогічного дослідження впровадження дистанційного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах України та проектування системи надання освітніх послуг учням у дистанційній формі. Висвітлено питання організації, створення та функціонування ресурсних центрів дистанційної освіти (РЦДО) та проектування їх мережі. У монографії поєднано фундаментальні дані про виклики та напрями розвитку інформатизації в сфері освіти XXI ст., досліджено відповідний сучасний термінологічний апарат і надано рекомендації щодо проектування РЦДО.

34. Полотай, О. І. Визначення ефективності освітнього проекту запровадження дистанційного навчання у вищих навчальних закладах / О. І. Полотай // Вісн. Львів. держ. ун-ту безпеки життєдіяльності : зб. наук. пр. / Львів. держ. ун-т безпеки життєдіяльності. – Львів, 2013. – № 7. – С. 119–124 : рис., табл. – Бібліогр.: 4 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vldubzh_2013_7_19.

Запропоновано методика розрахунку ефективності освітнього проекту, що ґрунтується на даних про комунікацію та виконання проектних дій учасниками проекту у вищих навчальних закладах. Описано технологію розрахунку індексу взаємодії учасників освітнього проекту в процесі навчання у дистанційному курсі, який дає змогу визначити ефективність запровадження та реалізації проекту у вищих навчальних закладах. Охарактеризовано процес оцінювання ефективності

освітнього проекту запровадження дистанційного навчання у вищих навчальних закладах засобами агента-орієнтованого моделювання.

35. **Полотай, О. І.** Напрями вдосконалення управління проектами запровадження дистанційного навчання у вищому навчальному закладі / О. І. Полотай // Управління розвитком складних систем : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т буд-ва і архітектури. – Київ, 2013. – Вип. 13. – С. 40–44 : рис., табл. – Бібліогр.: 4 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Urss_2013_13_10.

Розглянуто напрями удосконалення управління проектами запровадження дистанційного навчання. Описано технологію розрахунку вартості розроблення дистанційного курсу. Охарактеризовано процес оцінювання ефективності дистанційного навчання засобами агента-орієнтованого моделювання.

36. **Про систему дистанційного навчання «Віртуальний Університет»** [Електронний ресурс] // ВІРТУАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ. – Текст. дані. – Україна, 2016. – Режим доступу: <http://vu.net.ua/> (дата звернення: 17.02.16). – Назва з екрана.

«Віртуальний Університет» – це веб-система дистанційного навчання корпоративного рівня, що призначена для виконання завдань з дистанційного навчання в Україні компаній та навчальних закладів будь-яких масштабів та рівнів. Своєму динамічному розвитку система завдячує сучасній методологічній архітектурі, розробленій професійною командою, за участі професорського складу кафедри АСОІУ ФІОТ НТУУ «КПІ». Система відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України та має різні можливості з тестування учнів, обліку і розвитку курсів, подання статистики і формування необхідних звітів.

37. **Рязанцева, О. В.** Специфіка педагогічної комунікації у дистанційному навчанні / О. В. Рязанцева // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2013. – Вип. 43. – С. 41–48. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2013_43_9.

У статті розглянуто основні проблеми й особливості впровадження дистанційного навчання, якості викладача, що сприяють ефективній організації навчального процесу під час дистанційного навчання та специфіку педагогічної комунікації в умовах дистанційного навчання.

38. **Самолук, Н.** Актуальність і проблемність дистанційного навчання / Наталія Самолук, Микола Швець // Нова пед. думка. – 2013. – № 1.1. – С. 193–197 : табл. – Бібліогр.: 11 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2013_1_50.

Обґрунтовано актуальність дистанційної освіти та проаналізовано основні проблеми, що виникають на шляху впровадження дистанційного навчання в освітній процес вищих навчальних закладів України. Характеристику основних технологій (кейс-технологій, супутниково-мережевих, мережевих), що використовуються для підтримки дистанційної освіти, наведено в таблиці. Порівняльну характеристику дистанційного навчання (показники вартості

навчання, специфіки викладання та оцінювання) у деяких вищих навчальних закладах світу подано в табличній формі. Визначено чинники, що гальмують повноцінне впровадження дистанційного навчання в Україні, найважливішим з яких є недосконалість законодавчого та нормативного забезпечення. Запропоновано створити глобальну комп'ютерну мережу освіти й науки з метою подальшого розвитку дистанційного навчання в Україні.

39. **Таравська, Я. В.** Особливості формування морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами дистанційної освіти / Таравська Я. В. // Зб. наук. пр. Військ. ін-ту Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка / Військ. ін-т Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2013. – Вип. 43. – С. 281–284. – Бібліогр.: 14 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpviknu_2013_43_48.

У статті проаналізовано особливості формування морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами дистанційної освіти та розглянуто основні проблеми, що виникають внаслідок цього процесу. У хронологічній послідовності простежується розвиток та поширення дистанційної форми навчання у вищих навчальних закладах України.

40. **Торба, Ю. І.** Дистанційне навчання як один з пріоритетних напрямів модернізації професійної освіти / Торба Ю. І. // Наук. скарбниця освіти Донеччини. – 2013. – № 3. – С. 77–81. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nsod_2013_3_17.

У статті розглянуто передумови розвитку дистанційного навчання у професійній освіті та його переваги, визначено завдання й цілі дистанційного навчання та його характерні особливості й принципи, обґрунтовано доцільність розвитку дистанційного навчання в професійній освіті України, визначено роль викладача у дистанційному навчанні та особливості педагогічної взаємодії тьюторів та студентів як суб'єктів дистанційного навчання, систематизовано інструменти спілкування та засоби організації дистанційного навчання в професійній освіті.

41. **Українська система дистанційного навчання** [Електронний ресурс] // URAN: [офіц. портал Асоц. користувачів Укр. науково-освітньої телекомунікаційної мережі «УРАН»]. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: www.uran.net.ua/archives/2003apr.../katernak.... (дата звернення: 9.03.16). – Назва з екрана.

Модель реалізовано в 2000–2002 роках на базі Української академічно-дослідницької мережі UARNet в партнерстві з 27 університетами та бізнес-школами в Україні.

42. **Федусенко, О. В.** Системи управління навчальним процесом студентів з розгалуженою організацією дистанційного навчання у вищому навчальному закладі / О. В. Федусенко, О. О. Рафальська // Управління розвитком складних систем: зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т буд-ва і архітектури. – Київ, 2013. – Вип. 13. – С. 162–165. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Urss_2013_13_32.

Розглянуто системи управління навчальним процесом, проаналізовано їх функціональні можливості та запропоновано модель розгалуженої організації дистанційного навчання.

43. **Шаран, Р. В.** Провідні тенденції розвитку дистанційної освіти в Україні / Р. В. Шаран // Зб. наук. пр. Хмельниц. ін.-ту соц. технологій Ун-ту «Україна» / Хмельниц. ін-т соц. технологій Ун-ту «Україна». – Хмельницький, 2012. – № 5. – С. 220–224. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2012_5_50.

У статті проаналізовано основні тенденції розвитку дистанційної освіти в Україні: інформаційно-технологічну, нормативно-правову, фінансово-економічну, інституційну, науково-методичну та організаційно-педагогічну.

44. **Шпагіна, О. В.** Обґрунтування етапів розвитку дистанційної освіти / О. В. Шпагіна // Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. пр. / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Благод. фонд ім. А. Макаренка. – Київ, 2013. – Вип. 3. – С. 181–186. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2013_3_21.

У статті розглянуто етапи розвитку дистанційної освіти: кореспондентське навчання, навчання із застосуванням мультимедійних засобів та навчання, яке ґрунтується на використанні Інтернет-ресурсів. Детально розглянуто особливості кожного етапу, описано переходи між зазначеними етапами розвитку, а також надано інформацію про університети та діячів, які брали участь у розробці, вдосконаленні та поширенні дистанційного навчання. Автором описано передумови, що вплинули на ідею створення навчання на відстані, а також перші спроби організації навчального процесу. Особливу увагу приділено подіям і заходам, значення яких було вирішальним в історії дистанційного навчання. У статті описано настрої суспільства та ідеї, які панували на той час.

45. **Шпагіна, О. В.** Специфіка дистанційної освіти у вищих навчальних закладах України / О. В. Шпагіна // Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. пр. / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Благод. фонд ім. А. Макаренка. – Київ, 2013. – Вип. 4. – С. 209–213. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2013_4_25.

У статті розкрито сутність дистанційного навчання; проаналізовано передумови та чинники, які сприяли його швидкому поширенню та популяризації. Розглянуто нормативні документи та законодавчі акти, що регулюють сферу дистанційної освіти в Україні з 2000 р. Виявлено позитивні та негативні риси цієї форми навчання, зокрема чинники, які здебільшого позбавлені належної уваги.

46. **Юнчик, В. Л.** Методичні особливості дистанційного навчання / В. Л. Юнчик // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. : наук. записки Рівнен. держ. гуманітар. ун-ту / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. – Рівне, 2013. – Вип. 7. – С. 206–209. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2013_7_67.

У статті розглянуто основні поняття та характерні особливості дистанційного навчання. Обґрунтовано функції, які мають реалізовуватися в середовищі дистанційного навчання. Наведено основні структурні компоненти системи дистанційного навчання. Виділено педагогічні положення для організації дистанційного курсу. Акцент зроблено на дидактичних принципах навчання, що є основою для організації дистанційного середовища.

47. **Ярощук, К. І.** Особливості організації дистанційного навчання учнів старших класів з використанням інформаційно-комунікативних технологій / Ярощук К. І., Гужва К. С. // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки / Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2015. – Вип. 125. – С. 124–127. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2015_125_30.

Статтю присвячено проблемі організації дистанційної освіти старшокласників з використанням інформаційно-комунікативних технологій. Актуальність теми зумовлена необхідністю впровадження дистанційного навчання та використання можливостей, які дає сучасній молоді електронне навчання. Досліджено теоретичні й практичні аспекти впровадження дистанційного навчання учнів старших класів, проаналізовано переваги дистанційного навчання порівняно з традиційним. Наголошено на необхідності спеціальної підготовки вчителів до роботи за дистанційною формою навчання.

ІІІ. ПРОВІДНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

48. **Абакумова, О. О.** Засадничі принципи і досвід дистанційної освіти / Абакумова О. О. // Гілея : наук. вісн. : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2015. – Вип. 102. – С. 337–341. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_102_88/.

У статті розглянуто засадничі методологічні ідеї, на основі яких будуються теорія і практика дистанційної освіти. Виділено найбільш важливі та актуальні стратегії розвитку дистанційної освіти в контексті реалізації принципів відкритої освіти у світовому та європейському досвіді. Проаналізовано стан та перспективи розвитку відкритих освітніх ресурсів і пов'язані з ними освітні ініціативи. Висвітлено переваги та можливості вільного доступу до освіти для реалізації та здійснення освітнього потенціалу кожної особистості. Визначено чинники, що зумовлюють необхідність впровадження відкритої дистанційної освіти у вітчизняну освітню практику.

49. **Агейчева, А.** Освітній менеджмент та моделі дистанційного навчання в університетах Швеції / Анна Агейчева // Обрії. – 2015. – № 1. – С. 4–7. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/obrii_2015_1_4.

У статті проаналізовано моделі та принципи дистанційного навчання у вищих навчальних закладах Швеції. Досліджено основні характеристики якісної програми електронного навчання. розглянуто систему менеджменту навчання, визначено основні завдання моделювання дистанційної освіти.

50. **Агейчева, А.** Порівняльний аналіз дистанційного навчання в системі вищої освіти України та Швеції / Анна Агейчева // Обрії. – 2012. – № 2. – С. 10–11. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/obrii_2012_2_6.

У статті порівнюється дистанційне навчання в системі вищої освіти України та Швеції. Для проведення порівняльного аналізу вивчено загальну перспективу й досліджено подібні та відмінні риси. Уперше подано короткий огляд історії вищої освіти в кожній з країн, порівнюються деякі демографічні дані щодо організації та діяльності навчальних закладів у кожній країні.

51. **Агейчева, Г.** Специфіка і можливості дистанційної освіти Швеції / Ганна Агейчева // Зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини / Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. – Умань, 2012. – Ч. 1. – С. 8–12. – Бібліогр.: 3 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpudpu_2012_1_3.

Статтю присвячено проблемі розвитку дистанційної освіти у Швеції. Актуальність роботи зумовлена необхідністю впровадження дистанційного навчання та використання можливостей, які дає сучасній молоді електронне навчання. Досліджено теоретичні й практичні питання впровадження дистанційного навчання у системі вищої освіти країни. Розглянуто існуючі моделі організації дистанційного навчання, подано основні компоненти організації дистанційної освіти. Визначено особливості розвитку дистанційного навчання в Швеції.

52. **Байда, Ю. М.** Критерії якості дистанційної освіти (досвід США) / Ю. М. Байда // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Ін-т педагогіки НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2011. – Вип. 7. – С. 8–13. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppto_2011_7_3.

У статті розглянуто підхід до оцінювання вищої освіти в США та критерії оцінювання якості дистанційної освіти. Проаналізовано історичний аспект формування критеріїв та принципів оцінювання, напрацювання вчених та експертів асоціацій з цього питання. а також сучасний підхід до оцінювання, запропонований Інститутом політики вищої освіти.

53. **Борзенко, О. П.** Витоки ідей організації дистанційного навчання в Канаді / О. П. Борзенко // Теорія та методика навчання та виховання : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2013. – Вип. 33. – С. 5–12. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ttmniv_2013_33_3.

У статті розглянуто питання витоків дистанційного навчання у Канаді, охарактеризовано особливості його історичного розвитку. Здійснено аналіз цього питання та звернуто увагу на те, що виникнення дистанційного навчання в Канаді збігається з інтенсивним розвитком електронної пошти. Таким чином, витоками дистанційного навчання в Канаді є «навчання за перепискою» (кореспондентське навчання). Зазначено, що на сучасному етапі Канада посідає одне з провідних місць у світі в сфері дистанційного навчання.

54. **Досвід організації та розвитку** дистанційної освіти в країнах ЄС [Електронний ресурс] / Василькова Н. В., Єршова В. С., Кулага І. В., Турчанінова В. М. // Портал конференцій кафедри стратегії підприємств ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана». – Текст. дані. – Київ, 2015. – Режим доступу: <http://conference.spkneu.org/2015/03/dosvid-organizatsiyi-ta-rozvitku-distantsijnoi-osviti-v-krajinah-yes/> (дата звернення: 25.02.16). – Назва з екрана.

У дослідженні висвітлено досвід впровадження дистанційного навчання в країнах Європейського Союзу, зокрема Великій Британії, Німеччині, Франції, Іспанії.

55. **Дуніна, І. М.** Платформи дистанційного навчання в університетах Франції [Електронний ресурс] / І. М. Дуніна. // Наук. вісн. Донбасу : електрон. наук. фах. вид. / Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Текст. дані. – Луганськ, 2011. – № 4. – Бібліогр.: 6 назв. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_4_7 (дата звернення: 25.02.16). – Назва з екрана.

У статті подано загальну характеристику платформ дистанційного навчання, розглянуто можливості їх використання учасниками дистанційного навчання (викладачем, студентом, адміністратором) та особливості вибору платформи для конкретної установи. Надано загальний опис платформ, що використовуються в університетах Франції.

56. **Дуніна, І. М.** Функції тьютора в дистанційному навчанні Франції [Електронний ресурс] / І. М. Дуніна. // Наук. вісн. Донбасу : електрон. наук. фах. вид. / Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Текст. дані. – Луганськ, 2012. – № 3. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_3_7 (дата звернення: 25.02.16). – Назва з екрана.

У статті розглянуто функції тьютора в дистанційному навчанні, які виділяють французькі дослідники: педагогічну (деякі вчені її називають метакогнітивною), організаційну, соціоафективну (або мотиваційну) та техніко-адміністративну.

57. **Карпенко, М. М.** Світовий досвід розвитку дистанційних форм освіти у вітчизняному контексті : аналіт. записка [Електронний ресурс] / М. М. Карпенко // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України : [офіц. портал]. – Текст. дані. – Київ, [2014]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1693/> (дата звернення: 19.02.16). – Назва з екрана.

Розглянуто сучасні світові тенденції розвитку освіти. Проаналізовано стан і тенденції розвитку дистанційної освіти в зарубіжних країнах та в Україні. Визначено виклики і загрози національним інтересам України в разі відставання у сфері дистанційного навчання. Запропоновано заходи для поширення дистанційної освіти в Україні та підвищення її якості й доступності.

58. **Кресан, Н. П.** Стан розвитку дистанційної педагогічної освіти у вищих навчальних закладах Великої Британії, Ізраїлю, України / Кресан Н. П. // Наук. зап. Психолого-педагогічні науки / Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. – 2013. – № 1. – С. 250–255. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: file:///E:/Documents/Downloads/Nzsp_2013_1_58.pdf.

У статті проаналізовано стан розвитку дистанційної педагогічної освіти і специфіка її застосування у вищих навчальних закладах Великої Британії, Ізраїлю та України. Розглянуто труднощі впровадження дистанційної освіти на українському ринку освітніх послуг та наведено приклади успішного досвіду створення дистанційних освітніх програм у вищій школі Ізраїлю та Великої Британії. Подано рекомендації щодо впровадження дистанційних програм до навчального процесу з урахуванням специфіки українських реалій.

59. Мась, Н. М. Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду використання дистанційного навчання в освіті та його ефективність / Мась Н. М., Сторожук Н. А., Ряба Л. О., Солодєєва Л. В. // Зб. наук. пр. Військового ін-ту Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка / Військовий ін-т Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. – Київ, 2013. – Вип. 41. – С. 183–190. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpviknu_2013_41_33.

У статті проаналізовано досвід використання дистанційного навчання в провідних навчальних закладах Європи, Північної Америки, Африки, Азії. Здійснено ретроспективний аналіз становлення вітчизняної системи дистанційного навчання та визначено основні етапи її розвитку. На основі результатів порівняльного аналізу розвитку національної системи дистанційного навчання з системами країн Європейського Союзу визначено основні проблеми, що перешкоджають запровадженню цієї форми навчання у навчальних закладах України.

60. Пилаєва, Т. Використання інформаційно-освітніх технологій в університетах Великобританії за умов дистанційного навчання / Тетяна Пилаєва // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. / Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. – Умань, 2013. – № 8, ч. 2. – С. 316–321. – Бібліогр.: 9 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2013_8\(2\)_47](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2013_8(2)_47).

Розглянуто стан та особливості використання інформаційно-освітніх технологій в університетах Великої Британії в системі дистанційної освіти. У статті висвітлено характерні особливості системи Moodle та її використання у Відкритому університеті Великобританії. Особливу увагу в статті приділено застосуванню у дистанційному навчанні програми iTunes U, що є найновішою розробкою серед інформаційно-освітніх технологій.

61. Пилаєва, Т. В. Організаційно-педагогічна структура відкритого університету Великої Британії / Т. В. Пилаєва // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2013. – Вип. № 28. – С. 279–284. – Бібліогр.: 5 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2013_28_45.

У статті визначено основні керівні органи, провідні посади, а також основні підрозділи Відкритого університету Великої Британії –вищого навчального закладу, що здійснює підготовку висококваліфікованих спеціалістів за формою неповного навчального дня через дистанційне навчання. Розглянуто факультети, їхні адміністративні одиниці та міждисциплінарні науково-дослідні центри. Визначено роль освітніх центрів університету.

62. **Пилаєва, Т. В.** Перше покоління розвитку дистанційної освіти в світі / Пилаєва Тетяна Володимирівна // Вісн. Черкас. ун-ту. – 2015. – № 39 : Серія: Педагогічні науки. – С. 133–138. – Бібліогр.: 10 назв.

У статті розглянуто періодизацію розвитку дистанційної освіти в світі. Детально проаналізовано перше «покоління» розвитку дистанційної освіти в західних країнах. Висвітлено передумови створення Відкритого університету Великобританії, заснування якого стало початком другого «покоління» дистанційної освіти. Зроблено висновок про те, що перехід від одного етапу розвитку дистанційної освіти до іншого зумовлений поступовими якісними змінами в освіті в поєднанні із змінами інформаційних технологій.

63. **Пилаєва, Т. В.** Початковий етап розвитку дистанційної освіти у Великій Британії / Т. В. Пилаєва // Духовність особистості: методологія, теорія і практика : зб. наук. пр. / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2012. – Вип. 2. – С. 108–117. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2012_2_17.

У статті розглянуто стан вищої освіти Великої Британії напередодні запровадження дистанційної освіти в країні. Висвітлено основні етапи становлення Відкритого університету Об'єданого Королівства Великобританії, який був і залишається флагманом дистанційної освіти в усьому світі.

64. **Пилаєва, Т. В.** Тенденції розвитку вищої дистанційної освіти у Великій Британії (середина ХХ – початок ХХІ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Пилаєва Тетяна Володимирівна ; РВНЗ «Кримський гуманітарний університет». – Хмельницький, 2014. – 20 с.

У дослідженні висвітлено проблему тенденцій розвитку вищої дистанційної освіти у Великобританії. Проаналізовано розвиток дистанційної освіти як науково-теоретичного, так і та практично-освітнього феномену. Розглянуто зміст понять «дистанційна освіта», «дистанційне навчання», «технології дистанційного навчання». Охарактеризовано моделі організації дистанційної освіти та її основні теорії. Охарактеризовано етапи розвитку дистанційної освіти в світі, вивчено історико-педагогічні передумови її створення та еволюції у Великобританії. Розкрито інституційні, структурно-організаційні, змістові, методичні та технологічні засади дистанційної освіти. Проаналізовано навчальні програми університетів країни, розглянуто шляхи використання інформаційно-комунікаційних технологій у системі дистанційної освіти. Здійснено аналіз тенденцій розвитку дистанційної освіти в британській вищій школі та запропоновано можливості використання британського досвіду в освітньому просторі України.

65. **Попко, І. А.** Передумови виникнення дистанційного навчання у франкомовній Канаді / І. А. Попко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Київ ; Вінниця, 2012. – Вип. 32. – С. 56–60. – Бібліогр.: 9 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sit.imn_2012_32_14.

У статті охарактеризовано передумови виникнення дистанційного навчання у франкомовній Канаді, висвітлено основні фактори, зокрема соціополітичні й технологічні, що вплинули на його розвиток. Автор подає інформацію про перші організації Канади, які використовували у своїй роботі елементи дистанційного навчання.

66. Попко, І. А. Практичні аспекти дистанційного навчання в окремих навчальних закладах Канади / І. А. Попко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Київ ; Вінниця, 2013. – Вип. 35. – С. 388–391. – Бібліогр.: 5 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2013_35_82.

Проаналізовано деякі практичні аспекти дистанційного навчання у навчальних закладах Канади та особливості ролі викладача. Автор подає інформацію про освітні заклади Канади, які почали використовувати у своїй практиці дистанційне навчання.

67. Попко, І. Розвиток професійного дистанційного навчання у Франції / І. Попко // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Військово-спеціальні науки / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2012. – Вип. 28. – С. 46–48. – Бібліогр. 4 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_vsn_2012_28_17.

У статті проаналізовано сучасний стан впровадження професійної дистанційної освіти у Франції. Розглянуто поєднання різних методів дистанційного навчання на прикладі Департаментної пожежно – рятувальної служби (SDIS – services départemental d'incendie et de secours) і Національної приватної комерційної школи – ENACO (L'école Nationale Privée de Commerce).

68. Попова, Ю. О. Дистанційна підготовка вчителів Великобританії засобами ІКТ / Ю. О. Попова // Теорія та методика навчання та виховання : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2013. – Вип. 33. – С. 156–163. – Бібліогр.: 5 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ttmniv_2013_33_21.

У статті проаналізовано досвід Великобританії щодо дистанційної підготовки вчителів на прикладі Відкритого університету засобами ІКТ. Визначено основні етапи дистанційного навчання. Розглянуто особливості дистанційної підготовки вчителів.

69. Світовий досвід організації та розвитку університетської системи дистанційного навчання / Ін-т вищої освіти КНЕУ ім. В. Гетьмана ; уклад.: Кулага І. В., Ільницький Д. О., Стрельник С. О. [та ін.]. – Київ, 2013. – 38 с. – Текст доступний в Інтернеті: [http://kneu.edu.ua/userfiles/education2_0/13-4713_verstka\(1\).pdf](http://kneu.edu.ua/userfiles/education2_0/13-4713_verstka(1).pdf).

У дослідженні проаналізовано та узагальнено світовий досвід організації та розвитку системи дистанційного навчання в державних (національних) університетах світового класу, зокрема країн ЄС, України, США, Туреччини, Німеччини, Франції.

70. **Степура, І. В.** До питання організації телевізійно-супутникової лабораторії як базису експериментальної роботи та робочого місця системи дистанційного навчання / Степура І. В. // Київ. наук.-пед. вісн. – 2016. - № 7. – С. 175-180. – Бібліогр.: 6 назв.

У статті висвітлено питання організації телевізійно-супутникової лабораторії, яка може бути використана для гурткової та експериментальної роботи в навчальному закладі та організації робочого місця системи дистанційного навчання.

71. **Сулим, Н. В.** Застосування засобів дистанційної освіти у навчальному процесі педагогів англійської мови у Великобританії / Сулим Наталія Володимирівна // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Педагогіка. Соціальна робота / Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2013. – Вип. 29. – С. 216–220 : рис. – Бібліогр.: 9 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті.

У статті розкрито поняття «дистанційна освіта», «дистанційне навчання» та «дистанційний курс». Розглянуто технології дистанційного навчання, визначено його компоненти, проаналізовано популярні форми занять з використанням комп'ютерних телекомунікацій.

72. **Тимошенко, С.** Дистанційне навчання у Великій Британії [Електронний ресурс] / Світлана Тимошенко // Освіта.ua. – Текст. дані. – Київ, 2011. – Режим доступу: http://osvita.ua/abroad/higher_school/distance-learning/14757/ (дата звернення: 19.02.16). – Назва з екрана.

У статті розглянуто історію становлення та розвитку дистанційної освіти у Великій Британії.

73. **Філіпова, Л. Я.** Концептуальні засади дистанційного навчання в зарубіжному університетському освітньому просторі: комунікаційний аспект / Л. Я. Філіпова, О. О. Олійник // Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури ; за заг. ред. В. М. Шейка. – Харків, 2013. – Вип. 40. – С. 86–96. – Бібліогр.: 17 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2013_40_15.

Розглянуто зарубіжні концепції та моделі дистанційного навчання. Охарактеризовано педагогічні й інформаційні технології (Інтернет-технології), що використовуються в навчальному процесі дистанційної освіти. Проаналізовано різновиди комунікацій, що є ключовими в системі дистанційної освіти.

74. **Чуканова, С.** Форми організації бібліотечної освіти у США: чи є перспективи у дистанційної освіти? / Світлана Чуканова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського [та ін.]. – Київ, 2015. – Вип. 42. – С. 580–590. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2015_42_48.

Стаття ознайомлює з формами організації бібліотечної освіти у Сполучених Штатах Америки, зокрема з дистанційною моделлю освіти та перспективами її застосування у вищих навчальних закладах. Автор висвітлює ставлення сучасних американських бібліотекознавців та освітян до нагальної нині проблеми запровадження дистанційної освіти загалом та в контексті

професійної підготовки фахівців із бібліотекознавства та інформології зокрема. Розкрито суперечності між традиційною й дистанційною освітніми моделями, що застосовуються у Сполучених Штатах Америки.

75. **Шаран, Р.** Етапи розвитку дистанційної освіти у США / Руслан Шаран // Порівнял. проф. педагогіка. – 2011. – № 2. – С. 34–42. – Бібліогр.: 14 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://www.khnu.km.ua/root/res/2-7002-16.pdf>.

Досліджено і узагальнено етапи розвитку дистанційної освіти у США. Простежено еволюцію терміна «distance education» та інших термінів, пов'язаних з дистанційною освітою, що характеризують особливості навчання, слухачів, навчальний заклад в історичному аспекті розвитку дистанційної освіти у США. Розглянуто зміну ролі університетів та появу їх нових типів завдяки впровадженню новітніх інформаційних технологій в освітню галузь США.

76. **Шаран, Р. В.** Розвиток дистанційної освіти у США / Шаран Р. В. // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Ін-т педагогіки НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2012. – Вип. 11. – С. 118–122. – Бібліогр.: 14 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2012_11_23.

У статті досліджено розвиток дистанційної освіти у США. Охарактеризовано чинники, що зумовили розвиток окремих педагогічних технологій на кожному етапі становлення неперервної освіти США у контексті трансформації американського суспільства у постіндустріальне, інформаційне. Розглянуто зміну ролі університетів та появу їх нових типів у США.

77. **Шеверун, Н. В.** Якість іншомовної підготовки студентів з використанням дистанційних курсів у вищих навчальних закладах Польщі / Шеверун Н. В. // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Ін-т педагогіки НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2014. – Вип. 17. – С. 118–123. – Бібліогр.: 9 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2014_17_25.

У статті розглянуто особливості забезпечення якості іншомовної підготовки студентів з використанням дистанційних курсів у вищих навчальних закладах Польщі. Розкрито моделі навчання та різновиди курсів дистанційного навчання іноземних мов, які використовуються в сучасному освітньому середовищі Польщі. З'ясовано вплив дистанційних курсів на підвищення якості іншомовної підготовки студентів.

ІV. БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСІБНИКИ З ПИТАНЬ РОЗВИТКУ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

78. **Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 2007–2011 рр.** : наук.-допом. бібліогр. покажч. Вип. 2 / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, Ін-т вищ. освіти ; [упоряд.: Пономаренко Л. О., Стельмах Н. А., Пєєва С. П. та ін.]. – Київ : [Нілан-ЛТД], 2012. – 663 с. Текст покажчика доступний в Інтернеті: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/01/idex_1_5.pdf.

У виданні розглянуто нормативно-правову базу, документи щодо концептуальних засад та основних напрямів модернізації вищої школи і

національної освіти, організації кредитно-модульного навчання у вищих навчальних закладах, дистанційної освіти та її методичного й інформаційно-програмного забезпечення тощо.

79. **Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 2012–2013 рр.** : наук.-допом. бібліогр. покажч. Вип. 3 / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Пономаренко Л. О., Філімонова Т. В., Хопта С. М. та ін.]. – Київ, 2015. – 341 с. – Текст покажчика доступний в Інтернеті: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/01/idex_1_8.pdf.

Бібліографічний покажчик присвячено питанням формування національної системи вищої освіти України, застосування сучасних інноваційних технологій, зокрема дистанційного навчання.

80. **Воронкін, О. С.** Інформаційно-комунікаційні технології навчання на сторінках вітчизняних періодичних фахових видань (1950–2014): бібліогр. покажч. Ч. 1 / О. С. Воронкін ; МОН України, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». – Київ : Ін-т обдар. дитини, 2015. – 128 с. – Текст покажчика доступний в Інтернеті: http://tdo.at.ua/voronkin/voronkin_os_bibl_pokazhchik_2015.pdf.

Бібліографічний покажчик містить перелік публікацій з питань інформаційно-комунікаційних технологій навчання, зокрема технології дистанційної освіти, що друкувалися на сторінках періодичних видань «Рідна школа», «Советская педагогика», «Педагогіка і психологія», «Інформаційні технології в освіті» у 1950–2014 рр.

81. **Дистанційна освіта у ВНЗ** : бібліогр. покажч. / Миколаїв. нац. аграр. ун-т ; [уклад. Д. В. Ткаченко ; ред.: О. Г. Пустова, О. О. Цокало]. – Миколаїв : МНАУ, 2013. – 100 с. – Текст покажчика доступний в Інтернеті: <http://ru.calameo.com/books/002438128741e50350fa0>.

82. **Дистанційне навчання** : бібліогр. покажч. / Наук. б-ка Донбас. держ. техн. ун-ту ; [уклад. Кузуб І. Є.]. – Лисичанськ : ДонДТУ, 2015. – 41 с. – Текст покажчика доступний в Інтернеті: http://librarydonstu.ucoz.ua/dn_2015.pdf.

Бібліографічний покажчик присвячено проблемним аспектам розвитку дистанційної освіти у вищих навчальних закладах України та світу.

83. **Дистанційне навчання** : рек. бібліогр. список (2000–2011) / Донбас. держ. техн. ун-т, Наук. б-ка ; [упоряд.: Боровенська К. О., Українцева О. А.]. – Алчевськ : ДонДТУ, 2011. – 19 с. – Текст списку доступний в Інтернеті: http://library.dstu.education/site_content/lib_izdaniy/distanciyn_nav.pdf.

84. **Інформатизація системи освіти України** : рек. бібліогр. покажч. літ. / Кіровоград. держ. пед. у-т ім. В. Винниченка, Наук. б-ка ; [уклад.: Т. В. Омельченко, А. М. Бедай]. – Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – 184 с. – Текст покажчика доступний в Інтернеті.

Бібліографічний покажчик містить інформацію щодо комп'ютеризації системи освіти та впровадження інформаційних технологій в педагогічний процес, зокрема електронних засобів навчального призначення, сучасних

Інтернет-технологій, депозитаріїв електронних освітніх ресурсів, курсів дистанційного навчання тощо.

85. **Інформаційні технології в навчально-виховному процесі** : бібліогр. покажч. / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського ; [уклад.: Т. В. Мірохіна, Т. М. Баланюк]. – Вінниця, 2013. – 92 с. – Текст покажчика доступний в Інтернеті: http://library.vspu.edu.ua/inform/vidanna_bibliot/2013/inform_tehn.pdf.

Бібліографічний покажчик присвячений проблемам застосування комп'ютерних технологій в навчально-виховному процесі, зокрема особливостям дистанційного навчання.

86. **Нові педагогічні технології в освіті** : рек. покажч. / Херсон. держ. ун-т ; [упоряд.: Н. А. Арустамова, В. Ю. Штуріна ; бібліогр. ред. Л. С. Войнова]. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2013. – 46 с. – Текст покажчика доступний в Інтернеті.

Покажчик присвячено питанням практичного використання педагогічних технологій у навчально-виховному процесі, зокрема технології дистанційного навчання.

87. **Розвиток дистанційного навчання в Україні та за кордоном** : рек. список літ. / Полтав. держ. аграр. акад., Бібліотека ; [підгот. Фіненко І. І.]. – Полтава, 2014. – 5 с. – Текст списку доступний в Інтернеті: <https://www.pdaa.edu.ua/.../rozvytokdystanciyn...>

88. **Сучасний стан та проблеми розвитку дистанційної освіти в Україні та за кордоном (2005–2009 рр.)** : бібліогр. покажч. / Харків. нац. акад. міського госп-ва ; [уклад. Н. О. Рібакова]. – Харків : ХНАМГ, 2009. – 27 с. – Текст покажчика доступний в Інтернеті: <http://eprints.kname.edu.ua/13624>.

89. **Сучасні технології в освіті**. Ч. 1. Сучасні технології навчання : наук.-допом. бібліогр. покажч. Вип. 2 / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Філімонова Т. В., Тарнавська С. В., Орищенко І. О. та ін.]. – Київ, 2015. – 377 с. – Текст покажчика доступний в Інтернеті: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/01/index_1_18.pdf.

Окремі розділи бібліографічного покажчика присвячено питанням упровадження інноваційних педагогічних технологій в освіті, зокрема технології дистанційного навчання.

БУЛІНГ – ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА Й СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА СЬОГОДЕННЯ

(рекомендаційний бібліографічний список)

Упорядник

Вербова В. В.,

науковий співробітник відділу наукової інформаційної бібліографічної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

*Будь-яке насильство – це отрута для душі.
Карл Людвіг Берне*

За останні 20 років поняття булінгу стало міжнародним соціально-психологічним і педагогічним терміном, за яким стоїть сукупність соціальних, психологічних та педагогічних проблем.

Назва «булінг» походить від англійського слова 'bully', яке означає хуліган, забіяка, людина, яка використовує свою силу і владу, щоб налякати або заподіяти шкоду слабшим людям. Слово булінг (bullying) означає агресивну поведінку однієї людини стосовно іншої людини з метою заподіяння їй моральну або фізичної шкоду, приниження її і в такий спосіб утвердження своєї влади.

Перші закордонні публікації на тему шкільного цькування з'явилися ще в 1905 р. Систематично проблему булінгу почали досліджувати скандинавські вчені у 70-х рр. ХХ ст., коли суспільство замислилося над існуванням зв'язку між явищами девіантної та агресивної поведінки в соціумі та тим, як людина виховується, зростає та навчається протягом шкільного періоду, та почало усвідомлювати важливість вивчення причин і наслідків цього явища, щоб в результаті мати важелі впливу та контролю над ситуацією.

В Україні не проводяться систематичні загальнонаціональні дослідження булінгу не проводяться, мають поодинокий характер і ґрунтуються на зарубіжних розробках, і тому недостатньо запропонованих методів профілактики та корекції цього явища.

Зважаючи на актуальність проблеми, фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського підготовлено рекомендаційний бібліографічний список

«Булінг – психолого-педагогічна і соціальна проблема сьогодення», який складається з трьох розділів:

I. Булінг як соціально-психологічний феномен.

II. Дослідження проблем булінгу в загальноосвітніх навчальних закладах.

III. Соціально-педагогічна профілактика насильства та протидія булінгу в загальноосвітніх навчальних закладах.

У межах розділів документи розміщено за абеткою авторів і назв. Бібліографічні записи супроводжуються довідковими анотаціями. Хронологічні рамки дібраного матеріалу – 2011–2015 рр.

Список адресовано науковим працівникам, аспірантам, учителям, студентам, які готують наукові роботи, батькам, а також всім, хто цікавиться зазначеною темою.

I. БУЛІНГ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

1. **Алексеевко, Т. Ф.** Явища мобінгу та булінгу в стосунках групи і особистості / Т. Ф. Алексеевко // Шлях освіти. – 2012. – № 2. – С. 12–15. – Бібліогр.: 7 назв.

Розглянуто проблеми мобінгу та булінгу, що належать до тих соціальних і психолого-педагогічних явищ, що завжди супроводжують взаємодію групи та особистості. Розкрито різні види психологічного насилля у взаємовідносинах групи й особистості, передумови і механізм їх розвитку, можливі соціальні ефекти, наслідки та перспективи профілактики. Зазначено, що особливо ці явища помітні в середовищі школярів підліткового та старшого шкільного віку. Досліджено тяжкі наслідки для тих, хто стає жертвами – як аутсайтери колективів, так і найбільш яскраві, сильні особистості. Виявлено основні причини розвитку мобінгу й булінгу та ефективні засоби запобігання цим негативним явищам та їх подолання.

2. **Гапеєнкова, С. М.** Распространение насилия среди воспитанников образовательных учреждений как психолого-педагогическая и социальная проблема / С. М. Гапеєнкова // Соц. педагогика. – 2013. – № 4. – С. 117–122. – Библиогр.: 4 назв. – Текст статті доступен в Інтернеті: http://fs55.www.ex.ua/get/ae6ee53d46f34776a2c59e8d4f36d12e/202969279/17socialna_ya_pedagogika_2013_4.pdf (дата обращения: 13.03.16).

У статті досліджено проблеми насилля в школі. Зазначено, що сьогодні серед вихованців освітніх закладів поширено такі види насилля, як булінг і мобінг.

3. **Губко, А.** Соціально-психологічні фактори виникнення булінгу в шкільному середовищі / Альона Губко // Наук. вісн. Чернівець. ун-ту : зб. наук. пр. / Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2014. – Вип. 688 : Педагогіка та психологія. – С. 37–43. – Бібліогр.: 17 назв.

У статті проаналізовано соціально-психологічні фактори виникнення булінгу в учнівському колективі.

4. **Губко, А. А.** Статусно-рольові позиції учасників булінгу / А. А. Губко // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Психологічні науки / Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2014. – Вип. 121. – С. 95–98. – Текст статті

доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VchdpuPH_2014_121_23.pdf (дата звернення: 13.03.16).

У статті булінг розглядається як агресія, що проявляється систематично та передбачає перерозподіл статусно-рольових позицій, зміну внутрішньогрупових норм і цінностей та ситуації, до яких безпосередньо або опосередковано залучені всі члени групи. Зазначено, що на динаміку і масштаби поширення булінгу в шкільному класі впливають статусні позиції (низький або високий статус) хуліганів, жертв та свідків.

5. **Губко, А. А.** Шкільний булінг як соціально-психологічний феномен / А. А. Губко // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Психологічні науки / Чернігів. держ. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2013. – Вип. 114. – С. 46–50. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VchdpuPH_2013_114_12.pdf (дата звернення: 13.03.16).

Розглянуто досить поширений у шкільному середовищі прояв систематичної та тривалої агресії. Охарактеризовано основні компоненти, форми булінгу та статусно-рольову структуру явища. Визначено специфіку та передумови, що сприяють появі систематичної та тривалої агресії в шкільному середовищі.

6. **Дахин, А. Н.** Издержки социализации российского школьника / А. Н. Дахин // Педагогика. – 2014. – № 8. – С. 36–44. – Библиогр.: 3 назв. – Текст статьи доступен в Интернете: <http://sevcbcs.ru/main/wp-content/uploads/2015/12/814.pdf> (дата обращения: 13.03.16).

У статті автором порушено складну проблему соціалізації школярів-підлітків, що призводить, по-перше, до прихованої слабкості сильної статі, по-друге, до зайвої емансипації дівчаток. Обидві ці тенденції знайшли своє вираження через такий неприємний феномен як булінг.

7. **Лапа, О. В.** Явище кібербулінгу як соціально-педагогічна проблема віртуального спілкування сучасних дітей та молоді / О. В. Лапа // Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія»: зб. наук. пр. / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – Київ, 2013. – Вип. 192, ч. 1. – С. 291–298. – Текст статті доступний в Інтернеті: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_ped_2013_192\(1\)_49](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_ped_2013_192(1)_49) (дата звернення: 13.03.16).

У статті всебічно розглянуто явище сучасного інформаційного суспільства – кібербулінг, яке набуло поширення у віртуальному спілкуванні дітей та молоді. Автором проаналізовано зарубіжні та вітчизняні педагогічні дослідження з проблем кібербулінгу.

8. **Польская, Н. А.** Взаимосвязь показателей школьного буллинга и самоповреждающего поведения в подростковом возрасте / Н. А. Польская // Психол. наука и образование. – 2013. – № 1. – С. 39–49. – Библиогр.: 29 назв. – Текст статьи доступен в Интернете: http://psyjournals.ru/psyedu/2013/n1/58596_full.shtml (дата обращения: 13.03.16).

У статті розглянуто проблему впливу шкільного булінгу на формування самопошкоджуючої поведінки в підлітковому віці. Обґрунтовано взаємозв'язок

між фактами булінгу і самопошкоджуючої поведінки, виявлено, що підліткам, схильним до самопошкоджуючої поведінки, властивий низький рівень ворожості.

9. **Сидорчук, І.** Булінг як актуальна соціально-педагогічна проблема / Ірина Сидорчук // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2015. – № 1 : Серія: Педагогічні науки. – С. 169–173. – Бібліогр.: 15 назв.

У статті проаналізовано соціально-педагогічну, психологічну проблему сучасності – булінг. Розкрито сутність, ознаки, основні причини та форми виявлення цього явища, визначено основні риси булінгу, проаналізовано механізми його розвитку, описано рольову структуру булінгу.

10. **Стремецька, В. О.** Булінг у підліткових шкільних колективах / В. О. Стремецька, Г. О. Алексеєнко // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Педагогіка. Соціальна робота / Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2014. – Вип. 31. – С. 177–179. – Бібліогр.: 11 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/362/1/%D0%91%D0%A3%D0%9B%D0%86%D0%9D%D0%93%20%D0%A3%20%D0%9F%D0%86%D0%94%D0%9B%D0%86%D0%A2%D0%9A%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%A5%20%D0%A8%D0%9A%D0%86%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%98%D0%A5%20%D0%9A%D0%9E%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A2%D0%98%D0%92%D0%90%D0%A5.pdf>

(дата звернення: 13.03.16).

У статті проаналізовано теоретичні погляди на явище булінгу, зокрема наведено ознаки та характеристики учасників булінгу. Виявлено ступінь поширеності булінгу в західних країнах та в Україні.

11. **Фразер, Д.** Булінг: звичайне явище, що руйнує психіку / Дженіфер Фразер, Ен Марі Гардінієр Халстед, Річард Курвін // Біологія. – 2015. – № 34/36. – С. 28–33 ; Пед. майстерня. – 2015. – № 11. – С. 18–23 ; Позашк. освіта. – 2015. – № 11. – С. 13–18.

У статті порушено проблему цькування (яку ще можна назвати новомодним словом - боулінг. Зазначено, що це явище в нашому суспільстві вважають нормальним, особливо серед дітей та молоді.

II. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ БУЛІНГУ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

12. **Абаслямова, К. З.** Булінг у середовищі молодшої школи – соціально-психологічні й особистісні аспекти / К. З. Абаслямова, О. Л. Луценко // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна / МОН України. – Харків, 2013. – № 1046, вип. 51 : Серія «Психологія». – С. 216–221. – Бібліогр.: 17 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VKhIPC_2013_1046_51_50.pdf (дата звернення: 27.04.16).

У статті проаналізовано соціально-психологічні та особистісні аспекти булінгу в середовищі учнів початкової школи. У процесі дослідження використано метод експериментальних завдань на заздрість, метод соціометрії, авторську анкету для виявлення основних видів цькування (фізичного, вербального, морального), психодіагностичні методики «Драматичний трикутник» та «Кактус» для виявлення соціальних ролей, рис агресивності, тривожності й демонстративності. Виокремлено кореляційні

зв'язки схильності до булінгу із заздрістю, негативним емоційним соціальним статусом, роллю «агресора» та «жертви», демонстративністю та тривожністю.

13. **Абаслямова, К. З.** Особистісні якості дітей старшого шкільного віку, що схильні до булінгу / К. З. Абаслямова, О. Л. Луценко // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна / МОН України. – Харків, 2013. – № 1065, вип. 52 : Серія «Психологія». – С. 134–138. – Бібліогр.: 22 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VKhIPC_2013_1065_52_31.pdf (дата звернення: 27.04.16).

У статті досліджено особистісні аспекти булінгу в середовищі старшої школи. Дослідженням охоплено 92 учні 8–11 класів загальноосвітньої школи та їхні класні керівники. Використовувалися методи: авторська анкета для виявлення схильності до булінгу для дітей та їхніх класних керівників, психодіагностичні методика «Патохарактерологічний діагностичний опитувальник» А. Є. Личко, авторський «Тест примативності» О. Л. Луценко, К. З. Абаслямової, методика дослідження агресивності людини «Тест руки» Е. Вагнера у модифікації С. Д. Максименка.

14. **Аряєв, М. Л.** Особливості та прояви шкільного булінгу на моделі Одеського регіону / М. Л. Аряєв, Л. І. Сеньківська, І. М. Шевченко // Перинатология и педиатрия. – 2014. – № 3. – С. 70–74. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/perynatology_2014_3_20 (дата звернення: 13.03.16).

У статті подано результати дослідження, в якому виявлено особливості, прояви й поінформованість школярів щодо проблеми булінгу серед учнів двох середніх загальноосвітніх шкіл м. Одеси. Проведено опитування дітей відповідно до анкети, розробленої Центром в Трінті коледжі – Дублін (Ірландія). Зазначено, що більшість дітей стикалися з різними формами та проявами шкільного булінгу.

15. **Борщевська, А. В.** Булінг у школах як чинник психічного нездоров'я / А. В. Борщевська // Наук. вісн. Міжнар. гуманітар. ун-ту. Серія: Медицина / Міжнар. гуманітар. ун-т. – 2014. – Вип. 6. – С. 48–52. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_medf_2014_6_15 (дата звернення: 27.04.16).

У статті, враховуючи вагому частку впливу освітньої системи на дитину (11 років), а також те, що значна частина психічних дефіцитів провокується саме в стінах школи. Досліджено нездорову атмосферу певних шкіл, що дають змогу «процвітати» проявам булінгу, зокрема, насильства, цькування, дискримінації.

16. **Воликова, С. В.** Школьное насилие и суицидальное поведение детей и подростков / С. В. Воликова, А. В. Нифонтова, А. Б. Холмогорова // Вопр. психологии. – 2013. – № 2. – С. 24–30. – Библиогр.: 16 назв.

У статті подано результати дослідження школярів 6–7 класів московських шкіл. 30% всіх анкетованих дітей регулярно або епізодично зазнають знущань однокласників. Найчастіше діти-жертви відчують на собі психологічне

насильство. У дітей – жертв знущань вищий рівень тривоги й депресії, вони частіше висловлюють суїцидальні думки.

17. **Журавель, Т. О.** Булінг над обдарованими дітьми – актуальна проблема сьогодення / Тетяна Олексіївна Журавель, Вікторія Валеріївна Зюзь // Освіта та розвиток обдар. особистості. – 2015. – № 5. – С. 30–33 : табл. – Бібліогр.: 4 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2015_5_9 (дата звернення: 13.03.16).

Навчання і розвиток обдарованих дітей потребує не тільки логічно побудованого навчального процесу, поглибленого навчання, а й забезпечення сприятливого психологічного клімату в освітньому середовищі. З метою вдосконалення складових навчально-виховного процесу здійснено порівняльний аналіз явища булінгу і мобінгу за оцінками одних і тих самих школярів, які навчалися в звичайних школах і вступили до медичного ліцею.

18. **Кібербулінг.** Шкільна «дідівщина» у мережі // Школа. – 2014. – № 3. – С. 8–9.

У статті розглянуто новий різновид шкільного булінгу – кібербулінг, коли жертва отримує образливі послання на свою електронну адресу в Інтернеті або через інші електронні пристрої. Подано поради, як не стати жертвою шкільного боулінгу та підвищити власний авторитет серед ровесників.

19. **Опросник ризика булінга (ОРБ)** / А. А. Бочавер, В. Б. Кузнецова, Е. М. Бианки [и др.] // Вопр. психології. – 2015. – № 5. – С. 146–157. – Библиогр.: 27 назв.

У статті описано новий метод оцінки ризику булінгу в школі. Наведено результати світових досліджень щодо виявлення явищ булінгу в шкільному середовищі. Обґрунтовано необхідність розробки інструментів дослідження і програм профілактики булінгу. Проаналізовано процес розробки, апробації і валідації методики для оцінки ризику булінгу серед школярів.

20. **Романова, І. А.** Подолання жорстокого поводження з дітьми в шкільному середовищі / І. А. Романова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2013. – Вип. 29. – С. 476–480. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2013_29_78. (дата звернення 13.03.16).

У статті проведено науково-педагогічний аналіз причин жорстокого поводження з дітьми в шкільному середовищі, Досліджено сучасні засоби для використання у розв'язанні шкільних конфліктів самими учнями.

ІІІ. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА НАСИЛЬСТВА ТА ПРОТИДІЯ БУЛІНГУ

21. **Беженар, Г.** Булінг: підліткове насильство в школі / Георгій Беженар // Школа. – 2012. – № 2. – С. 75–83. – Бібліогр.: 5 назв.

У статті розглянуто досвід роботи Слов'янської гімназії м. Києва щодо профілактики булінгу.

22. **Булінг** : ми всі можемо допомогти це зупинити [Електронний ресурс] : посіб. для батьків учнів початкових і серед. шк. // Ontario Ministry of Education :

[офіц. сайт Міністерства освіти Онтаріо (Канада)]. – Текст. дані. – Онтаріо, 2013. – Режим доступу: <http://www.edu.gov.on.ca/eng/multi/ukrainian/BullyingUK.pdf> (дата звернення: 27.04.16). – Назва з екрана.

Посібник містить інформацію для батьків та опікунів дітей про булінг: на що потрібно звертати увагу, що можна зробити і куди звернутися за допомогою у випадках виявлення явищ булінгу.

23. Найдьонова, Л. А. Кібер-булінг або агресія в інтернеті: способи розпізнання і захист дитини : метод. рек. / Найдьонова Л. А. ; Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – Київ, 2011. – 34 с. – (Серія «Медіаосвіта на допомогу вчителю»).

Методичні рекомендації присвячено проблемі виявлення в дитячому середовищі ситуацій кібербулінгу, порівняння їх із ситуаціями фізичного цькування і психологічного терору без опосередкування новітніми технологіями. Роз'яснюються причини виникнення цих негативних явищ, пропонуються способи подолання і методи профілактики. Приділено увагу правилам проведення бесід з батьками тих дітей, що потрапили в ситуацію жертви, стали кібер-булерами (переслідувачами) або мимовільно були втягнуті в процес як учасники чи свідки.

24. Популяризація питань з попередження насильства щодо жінок молодими дівчатами лідерами серед своїх однолітків [Електронний ресурс] // Міжнародний благодійний фонд. Український жіночий фонд. – Текст. дані. – Київ, 2015. – Режим доступу: http://www.uwf.kiev.ua/project_activities/violence_girls (дата звернення: 15.04.16) – Назва з екрана.

Дворічний проект «Популяризація питань з попередження насильства щодо жінок молодими дівчатами лідерами серед своїх однолітків» реалізовано за фінансової підтримки Трастового Фонду ООН на підтримку дій з ліквідації насильства над жінками. Орієнтований на цільову групу – дівчата віком від 10 до 19 років, спрямований на підвищення поінформованості молодих дівчат та хлопців щодо різних типів насильства, методів протистояння та поширення здобутого досвіду серед однолітків.

25. Результати діяльності проекту «Попередження насильства в школі» та аналіз змін, що відбулися у сприйнятті проблеми за час впровадження проекту / авт. кол.: Дубровська Є., Ясеновська М., Алексеєнко М., Дендебера М. – Київ, 2012. – 50 с. – Текст посібника доступний в Інтернеті: http://wcu-network.org.ua/public/upload/files/1328535744_analitic-10.pdf (дата звернення 15.04.16).

В основу навчально-методичного посібника покладено напрацювання практичної роботи з педагогічними колективами пілотних шкіл (Вінницька, Кіровоградська, Київська та Черкаська області). Подано інформацію про можливості системної тренінгової роботи з дітьми, батьками та педагогами з метою подолання насильства над дітьми в школі. Посібник розроблено для вчителів, соціальних педагогів, психологів та інших спеціалістів, які працюють безпосередньо з дітьми.

26. Ткачук, Ю.М. Тренінг «Попередження булінгу» у Краснянській СЗОШ [Електронний ресурс] / Ткачук Ю. М. // Офіційний сайт Новоміської сільської

ради. – Текст. дані. – [Тиврів, 2016]. – Режим доступу: <http://novemisto.tivrovrada.gov.ua/news/trening-poperedzhennya-bulingu-u-krasnyanskij-szosh/> (дата звернення: 27.04.16).

Проаналізовано тренінг, в якому використовуються різноманітні вправи, що дають змогу скласти в логічний ряд знання учнів та здобути нові, визначити для себе наслідки насильницької поведінки для жертви та агресора, розробити свої «добрі» способи боротьби з насильством у школі, осмислити, чому це відбувається, і просто провести час з користю.

27. Юрчик, О. М. Інтегративний підхід до психологічної профілактики булінгу [Електронний ресурс] / Юрчик О. М. // Круглий стіл «Психологічна профілактика насилля і ворожості в суспільному та приватному житті», 5 трав. 2015 р, Івано-Франківськ / Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Текст. дані. – Івано-Франківськ, 2015. – Режим доступу: <http://www.pu.if.ua/depart/PedagogicalPsychology/resource/file/%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%96%20%D0%AE%D1%80%D1%87%D0%B8%D0%BA%20%D0%9E.%D0%9C..pdf> (дата звернення 18.04.16). – Назва з екрана.

Автор на основі власного досвіду з психопрофілактики шкільного насильства пропонує застосовувати інтегративний підхід до психологічної профілактики булінгу, що передбачає процес та результат поєднання окремих її елементів, які запозичуються з різних напрямів психологічної науки, об'єднуються в єдину цілісну систему з метою одержання якісно нового результату. Такий підхід ґрунтується на основі критичного осмислення існуючих дефініцій поняття «інтеграція» та розуміння особливостей його застосування для профілактики булінгу.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Інформаційно-аналітичний бюлетень
«АНАЛІТИЧНИЙ ВІСНИК У СФЕРІ ОСВІТИ Й НАУКИ»

Вип. III

Електронне періодичне видання
Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Головний редактор – Л. Д. Березівська

Адреса редакції:

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського,
вул. М. Берлинського, 9, Київ, 04060, Україна тел. (044)467–22–14, тел./факс (044)440–35–48.
E-mail: dnpb@i.ua; <http://dnpb.gov.ua/ua/>